

PRI TREH BOGANJČARJIH, KI ZNAJO »LAGATI«

Milko Matičetov

Podoba otrok, ki ob peči v zimskih dneh poslušajo baje odraslih (Miško Kranjec, *Povest o dobrih ljudeh*, 223), bi lahko bila literarni kliše. Vendar epik Prekmurja najbrž pod vtisom lastnih doživetij dobro vidi in rahločutno nakaže, kaj se godi v otrocih med poslušanjem: »In srca jim trepetajo, ker zanje vse to ni pravljica, temveč resnično življenje. Nemožnosti pravljičice ne igrajo pri njih nikake vloge, narobe, pravljica je nekaj tako resničnega, kakor najtrše življenje samo.« O odraslih poslušavcih, ki bi do »pravljичnih nemožnosti« lahko zavzeli kritično stališče, če bi hoteli, pa Kranjec pravi, da jim kaj takega ne pride na misel in da si nihče »ne bo nikdar rekel: Kaj bi me ganilo, ko pa je izmišljeno.«

Kranjec je tu posrečeno zadel bistvo nečesa, kar ne velja samo za tiste, ki poslušajo pravljice, ampak za vsakogar, ki sprejema kakršnokoli besedno umetnino. Prava umetnina, naj si bo napisana ali samo ustno sporočena, ima namreč v sebi moč, da človeka tako prevzame, da se ji ne more ustavljati, tudi če bi mu hladni razum prišepetaval, da gre za nekaj »izmišljenega«. Brez kategorije »izmišljeno« bi bili žal ne samo ob pravljico, ampak še ob marsikatero drugo zvrst ustnega in pisanega slovestva!

Ali je mar naključje, da posebna veja pripovedi povzdiguje večino, v kateri se junaki celo preskušajo: laganje?! Prim. »Kaj ni nikoli bilo in ne bo« pri Jurčiču in v *Novem svetu* 1952, 381; ali »Laži« pri Milčinskem, *Tolovaj Mataj* 48. Tudi Prekmurje ni brez podobnih snovi. Ena izmed boganjjskih¹ pravljič, ki sem jih zapisal decembra 1952, se npr. začneja takole:

»Ko se je moj starejši brat ženil, so mi na voz naložili žita, naj ga peljem v mlin... Jaz sem pripeljal v mlin, pa mlina ni bilo doma. Zatakнем bičevnik v zemljo pred junce in grem iskat mlin. Po poti sem že od daleč slišal, da mlin melje. Sem šel noter in tam so že mleli moje žito...« (Pripovedoval Lopertov Vinci.)

Take zgodbe so po svoje pripomogle k temu, da je za pripovedovanje pravljič marsikje na Slovenskem in prav posebej v Prekmurju prišla v

¹ Pri poimenovanju ljudi iz Bogojine sem se odločil za oblike, ki jih rabijo sami: množino »Bogánjčargje« poknjženo v Boganjčarji, pridevnik »bogánjski« pa nespremenjen. To so oblike, ki jih srečujemo tudi v tradicionalnih tekstih; prim. boganjjsko pesmico »Što šče Bogánjčar biti...«

rabo beseda *laganje*, *lagati* ipd. Skladno s tem je dober pravljicar pač tisti, ki zna prepričljivo »lagati«.

Žena enega mojih boganskih pravljicarjev mi je v pogovoru dejala o svojem možu: »On lagati dosta zna. To ne veí fsaki!« Tu je čutiti zadovoljstvo, če ne celo rahel ponos, da je tako. V hišo drugega pravljicarja je nekoč zvečer prihajala mladina iz sosesčine; vpričo hišnega gospodarja — zmenjena sva bila, da mi bo pripovedoval — so mladi ljudje izjavljali, da so prišli poslušat, »kako bo lagal«, nekateri pa so bili radovedni, kaj mi je že dotlej »nalagal«. V tem se pač najlepše kaže ne samo, kakšne so te »laži«, ampak da jih je tudi vredno in prijetno poslušati.

Potreba ali vsaj želja po poslušanju in pripovedovanju pravljíc kakor drugod tako v Prekmurju počasi slabi, ker se opuščajo razna skupna dela in shodi, pa menda tudi zastran radijskih sprejemnikov, ki so že precej pogostni v kmečkih hišah. Čeprav so ljudje še zmerom kdaj zbrani, postavim pri lüpanju bučnega semena, se temu ali onemu zahoče poročil, popevk, vesele glasbe . . ., in že je razbito tisto razpoloženje, ki sicer nastane ob večerih, ko se nikomur nikamor ne mudi, ko ljudje ure in ure mirno sedijo in zdaj v zboru pritegnejo starosvetni pesmi, zdaj tiho poslušajo prípovert,² če kdo spretno »prpovedávlé.« Priložnosti za pripovedovanje pa se vendarle tudi danes še najdejo, ne samo v domačem družinskem krogu, ampak celo tam, kjer bi človek tega ne pričakoval, npr. v bolnišnici, v odmorih med delom v vinogradu in kdove kje še.

Seveda mora biti izpolnjen en temeljni pogoj: dober pravljicar mora biti zraven. Folkloristi — ne samo začetniki — dostikrat hudo grešimo, ko v svoji poklicni vnemi na silo vlečemo iz tistih, ki nam po naključju padejo v roke, predvsem še iz starejših ljudi, vse mogoče in nemogoče, kar včasih nima ne repa ne glave. Vneto nadlegujemo osebe, ki pač vedo to in ono (kdo bi mogel potovati skozi življenje, ne da bi se ga v letih kaj prijelo!), vendar temu ne znajo dati primerne oblike, pa se v zadregi lovijo in nekaj zmašijo, »samo da je«, da se pač odkrižajo sitnežev. Če bi dobro prisluhnili okolju, ki ga želimo spoznati, bi bilo drugače. Še tako preprosta publika ima namreč oster posluh in neusmiljeno odklanja nespretno pripovedovanje. V vaškem okolju so zaželeni kot pripovedovavci in dejansko pripovedujejo le tisti, ki to umejo. Naloga folkloristov je, da odkrijemo prav take posameznike, ki jih je že soseska priznala in potrdila za dobre pripovedovavce. Šele z njimi je »delo« zares uspešno, žetev bogata, vloženi čas in trud poplačan.

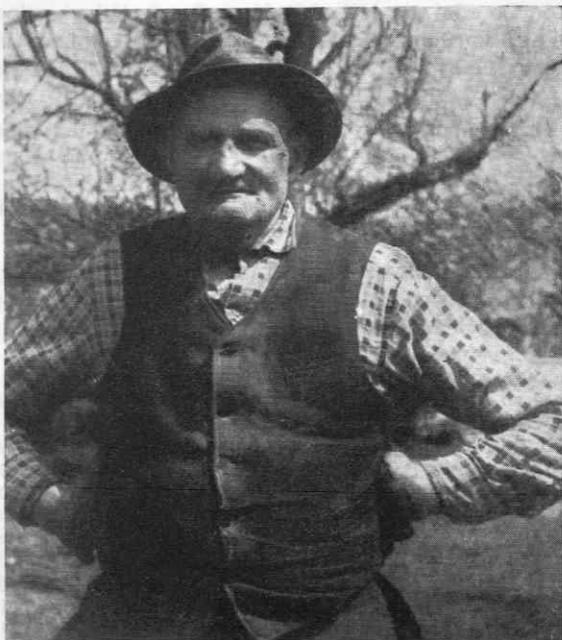
Iz dosedanjih objav pa je žal videti, da so prav vsi zbiravci prekmurskega ljudskega pripovednega blaga v prozi šli brez besedice mimo tistih,

² Za pravljico v živem prekmurskem govoru povsod srečuješ besedo »pripovert«. Tudi Števan Kühar piše: »Národ má dōsta pripovisti . . .« (ČZN 8, 1911, 67 in še večkrat drugod). Besedo pravljica (»v toj pravlici sá prpovedávlä . . .« — ČZN, prav tam, v opombi; ne vem, če še kje drugje) rabi morda pod vplivom knjižne slovenščine. Pač pa Kühar omenja domače prekmurske »frlíce« in »prèkosnice«, kar razloži kot »zafrkavalice in zabavljice« (ČZN 8, 68).

ki imajo pravzprav glavno zaslugo, da se je pravljica obdržala do danes. Ne v času ogrske vladavine (M. Valjavec, Š. Kúhar, A. Pavel) ne v letih med dvema vojskama (J. Kontler in drugi) se nihče ni spomnil, da bi nam ob zapisanih pravljicah navedel tudi imena ljudi, ki so pripovedovali. Niti imen nimamo, čeprav bi bila le-ta npr. v dveh Kontlerjevih knjižicah (1923 in 1928) pomembnejša od imen otrok, ki so pravljice napisali. To je pribila že takratna kritika (J. Glazer v ČZN 24, 212), praksa pa je nemoteno šla naprej svojo pot.

Zamujeno bomo najlepše popravili tako, da ne bomo ponavljali napak preteklosti. Prve poskusne preiskave Inštituta za slovensko narodopisje SAZU so pokazale, da v Prekmurju živi še precej dobrih pravljíčarjev, ki jih bo treba samo odkriti. Tak sklep nam dovoljuje pač okoliščina, da so se našli v eni sami prekmurski vasi, ki smo si jo izbrali za poskus, kar trije pravljíčarji. Vas je Bogojina, mojstri besede pa so Gujtmanov Lajči, Martínov Naci in Lópertov Vinci.

GUJTMANOV LAJČI

Gujtmanov Lajči (uradno Ludvik Gutman), rojen leta 1900, Bogojina 65, kovač in kmet. Spoznal sem ga januarja 1950 in si že takrat zapisal nekaj njegovih pravljíc. Kasneje sem pri njem zapisoval v decembru 1952 in v januarju 1964. Do danes mi je povedal 13 različnih pripóvestí, štiri izmed njih dvakrat (se pravi tako, da so prvič zapisane na roko, drugič ujete na zvočni trak). Nje-

gov repertoar s tem še ni izčrpan, saj imam nekaj naslovov pripovedi, ki jih zna, pa mi jih še ni utegnil povedati ali pa se jih ni mogel spomniti tako, kakor želi, preden se loti pripovedovanja. Pripoveduje zelo umirjeno, skoro monotono, vendar brez zastojev in v precej čisti domači govorici, z redkimi knjižnimi oblikami.

Od dedeka Mikloša (1836—1910) ima Lajči — po očetovem posredovanju — kovaško obrt, brez posrednikov pa več lepih pripovedi. Dedek je bil osem let »v boju« na Laškem in je na stara leta oslepel. Držal se je »v iži«. Mi deca smo njemu dvorili... Inači smo ga neibougali, da nan je mogao sigdar kakšo pripoved praviti.«

Kajpada je Lajči tudi še kasneje tu in tam ujel kako pripoved. Leta 1949 je bil npr. na operaciji v Soboti. Ko je bil že malo boljši, si je v bolnišnici iskal družbe in kratkega časa. Našel je kar dva sebi podobna sotrpina. Ko so si pripovedovali, so bile dveri odprte, da so lahko še drugi poslušali. Leta 1961-62 pa je bil Lajči spet v bolnišnici, sedem mesecev, tokrat v Ormožu. Tam je našel še enega zgovornega Prekmurca; oba sta večkrat pripovedovala Štajercem, ki so ju v to naravnost prisilili.

Do zdaj sta bili objavljeni dve Lajčiji pripovedi: Mačaš-krau ino dekla. Slovenski etnograf 8, 1955, 137; Mačaš krau je rado po vesnicaj...« Razprave 2. razreda SAZU, IV, 1958, 128.

Tu naj sledi pripoved, ki jo je Lajči povedal 25. januarja 1964 zvečer doma pri Gujtmánovih v Bogojini.^{2a} Naslov ji je dal že januarja 1950:

Od dečka, kak je graj pobirao

Ednouk sveita³ je büu eden oča pa je meu anoga sina. Sin je fajn rásau pa prišau je čas, da je šou k vojski. Zdaj pa da pride z vojske domou, oča pravi, prei:

^{2a} Nekaj pripomb k transkripciji: Ta pravljica in vse naslednje so ujele na magnetofonskem traku in v fonoteki Inštituta za slovensko narodopisje dosegljive vsakomur, ki bi jih želel čuti v njihovi živi, enkratni obliki ali morda tudi preveriti to ali ono fonetično posebnost. Tukajšnja objava je toliko zvesta izvorni pripovedi, da sta besedni zaklad in sintaksa nedotaknjena, v fonetičnem pogledu pa nudi le bolj približno podobo govornjene besede. V spisu, ki ni jezikoslovna razprava, to zadostuje; za navadno branje bi bila raba večjega števila diakritičnih znamenj celo ovira, tiskarni pa bi po nepotrebnem delala preglavice.

Prof. dr. Vilko Novak, ki je ljubeznivo pregledal vse transkribirane tekste in jih obenem tudi opremil z naglasnimi znamenji — za kar se mu tu še posebej zahvaljujem — pripominja:

»Jezikovno je Bogojina v območju ravskega govora, vendar se tam pojavljajo tudi dolinske oblike. Dublete kot npr. prišo — prišau, vuki — vukéi itd. so v Bogojini normalne. Jezikoslovcu pa ti teksti le ne morejo biti primer vseskozi vzorne prekmurščine, ker pravljíčarji tu in tam pač vpletajo tudi knjižne oblike.« (Glej pripombo k Vincijeveemu pripovedovanju, str. 109.)

³ Ednouk sveita (bolj navadno: inda sveita) = v nekdanjih časih.

»Sin moj — prei — nemren gjes tebé zdaj duže rániti. Že si vojsko slúžo...^{3a} obslúžo, zdaj pa idi po sveiti pa si išči svoj krüj. Líki⁴ tou ti povén: kà na cesti najdeš, tisto fse zemi gori!«

Reisan ide on, ide dugo dugo, tri dni houda (h)òdi, tak gjer po kakšen grmougji je kaj spau, telko kà ga kakše onei... živázen eli kakši vuk nei napadno. Na tretji dén pride do anoga leipoga grada. Tá pride notri pa prosi, že je trüden büu, ka že duže nei mogau hodíti, ton prosi prenočišče.

Reisan, ta gospá, gròfica, njemi fčási⁵ dála:

»Leiko — prei — prínas ostánete.«

Pa reisan je on ton òstau, večérgjo je doubu fajn pa adno pòstelo. Zdaj on se doj... son je biu v svojoj iži,⁶ pak si doj leže. Te se pa zmisló:

»Ei, moja turba, ka san gjès najšau na pouti, ka mi je oča povedau! Tou pa more biti pod mojin zglávníkon, ka što zna priti, pa mi tou vò zeme!«

On pa te pozábo pa turbo je djau tak, ka je pòdvez⁷ doli büu, notri je pa meu tri graje, tri graje je na pouti najšau. Tiste graje je meu seof (...),^{7a} ka je oča pravo njemi, ka najde, tou fse more vzeti seof pa te tisto čúvati.

Zdaj pa gròfica mislila tou, ka: Nikši fajn dečko príšau k non. Té je príšau zaj k non. Mi mámo ano čerko — prei — tou čerko bi té gvúšno rad — prei — si vzeu za ženo. Zdaj pa ona pravi možévi, grofi, prei:

»Znaš ti, mi dámo anoga stražára pod štòmpet⁸ v njègovo ižo, kà de on pazo, ka nèsmi nikaj spati, kà de delau té mladénič, eli je reisan kakši onei... tèpeš⁹ eli kakši srmák. Či de on spau rédno, te je on gvúšno, gvúšno de on, poveimo,¹⁰ kakši vondraš pa trüden, pa zdaj si doj počiné pa de spau.«

Na, po teiston pa on reisan si turbo oprávi in vzeme notri pak si doj leže. Zdaj kak se geno, zdaj fseli je graj vò s turbe spadno. Pá tisti graj prime, pá ga nazaj f turbo deivle. Pá malo leži, pá se graj vò poškalí,¹¹ pa tisto tak celo noč nei meu nikšega mira, ka furt sen-tan graj deivau v turbo, pá se li vò poškaló. No, tè že minoulo pou nouči, tak kouli dvei po pounouči te enouk zaspi.

^{3a} S tremi pikami med besedilom nakazujem, da se je pravljíčar na tistem mestu za hip ustavil, malo pomislil, potem pa se popravil ali kaj dodal, včasih tudi drugače zasukal rečenico ali celo pustil nedokončan stavek.

⁴ Líki = ampak.

⁵ Fčási = brž, precej.

⁶ (H)iža = tu soba, drugače tudi hiša.

⁷ Pòdvez = pokrov pri torbi.

^{7a} Kjer so tri pike v oklepaju, sem z obzirnim redakcijskim posegom v pripoved izpustil eno ali več besed, izjemoma rečenico ali stavek. To sem si dovolil samo tam, kjer je pravljíčar s ponavljanjem ali z modulacijo glasu ali v očitni zadregi že sam nekako »brisa« ali preklical to, kar se mu je zdelo, da je nerodno, nejasno povedal ali pa zamešal.

⁸ Štòmpet = postelja, ogrodje postelje (špampet).

⁹ Tèpeš = klatež.

¹⁰ Poveimo = recimo.

¹¹ Poškalí = zdrzne.

Zdaj pa gròfica radovedna bila, dà straža pride vò:

»Ka je?« pravi.

»Milostívna grofica, ceilo nouč je té dečko nikaj nei spau, tak prti zajtri je malo zaspau.«

Ona pa pravi grofi:

»Vidiš, ka san gje dobro znala! Tou ti je — prei — nikši velki bogatáš, velki grof, velkoga grofa sin. Pa té je prišau, on zvedo, ka mi mamò čer. Pa tou mi njemi... njega ne pistímo dale fčasi, no ga mi vò spróbamo, kà je, pa si on lejko našo dekile zeme.«

Zdaj pa reisan na drùgo nouč pá právi, na drùgi večer njemi právi, prei:

»Čüješ — prei — ti mladénič: Vei¹² pa — prei — ostani tú prínas pa — prei — ti nei sile iti. — Prei: — Počini si — prei — pa — prei — kòma boš-šou!«

Reisan, on pa pravo:

»Dobro je. Vei pa — prei — gjes ostánen, či je inouk tak. Vei san — prei — tak trüden, pa — prei — mo prívas en čas, pa tè mo šou dále.«

Zdaj pa reisan, (...) večérgjo so oprávi, pride f svojo ižo, tè pa šou pa turbo gori na gràblice¹³ obèsau, nei več pod zglávník deivau turbe, pa kak se légau, tak je spau. Pá je strážar búu pa ga pazo, kà de delau. Ceilo nouč je spau, pá zajtra gròfica pita:

»No, ka je?«

»Tak je spau, tak kaj či ga príbiu, niti enouk se nei géno. Tak mirno spi pa nej ka bi flo¹⁴ eli ka bi se njemi kaj senjålo, kaj kà gúçau. Tak je vrli dečko, tak je mirno spau, kak more biti!«

Na, gròfica právi grofi:

»Vidiš, ka gje dobro znan: tou ti je nikšega grofa sin, somo ka se vò ne dá — prei. — Mi ga tú zadržímo — prei — ne pistímo ga.«

No, dobro zdaj. Reisan stáne pá na drùgo... zajtra. Pa zájtrk oprá-vijo, zdaj pa gròfica pravi, prei:

»Čüješ ti, vei pa ti nikan ne idi, vei pa ti si našo čér zemi pa — prei — boš — prei — srečen. Vidiš — prei — kakši leipi grad mámo. Pa — prei — znon se ti naša dekila túj vidi!«¹⁵

Pa dobro, on pa že... fse je na gjeziki bilou, somo telko nei vò povédau, ka bi povedau: 'Kak si gjes morem tú prívas ostáti, ka bi se gje vašo deklo zéu, vašo čér za ženo, či san gjes eden koudiš,¹⁶ eden srmák, ka moj oča nema drùgo, ano ižo málo, stáro!' Somo ka tisto njemi boug pomágau pa je nei povédau. Nikaj je nei povédau, niti reiçi, tisto se zadfžau.

¹² Vei = saj, vendar.

¹³ Gràblice = obešalnik.

¹⁴ (H) flo = smrčal.

¹⁵ Se ti vidi = ti je všeč.

¹⁶ Koudiš = berač.

Dobro je, ostau je ton, fčasi je doubu hižo svojo tuj, pa ešče gjakšo.^{16a} Ton je būu. Fčasi njou pitajo, či si ga zeme. Právila, ka si ga zeme, ka je fajn dečko, on pa tūdi pravo njoj, ka ta se ženila.

Fčasi so dáli na razglás, šli so f cérkef pa so dáli vö zvati¹⁷ trikrat pa so leipo gostúvanje opslúžili. Pa dosta grofov pa fse prišlo fküper, pa tisti grófovski sinóvov, fsi so ga glédali: Ótket bi meu biti té leipi mladénič, té leipi dečko, ka se tou leipo deklo zéu. Nei so mogli vgoniti:

»S šteroga kraja? — prei — grofe fse pòznamo po ceili držávi, té — prei — mora biti gvúšno — prei — z erdéčega orsága!«¹⁸

No, zdaj te reisan, gostúvanje miné, zdaj pa že kak je naváda takši mládi, jeli, pa friško reisan se navólijo.¹⁹ Pa stáriške tūdi se navólijo kaj, ka bi radi znali, ka kà on má, ka njih zet má. Zdaj pa stára mati, grófica, právi ednouk, prei:

»Dobro je bilou voma — prei — tūdi če bi — prei — zdaj šla na tvoj dom, ka bi — prei — ona vidla, ko máta vüva, kakši dom ti maš pa kakši grád. Pa zdaj že svoje stáriše bi gvúšno ti rad vido.«

On pa právi:

»Dobro je, leiko iveda!«

Fčasi je on začno pákivati fküper fse: óves za konje, njima za ráno pa štiri konje sta naprègla, pa gore sta se na hintóuf²⁰ naklála pa on se svojo ženo zéu seof pa se pèlata.

Pelála sta se tri dni pa tri nočí. Na štrti dén sta se prpelála pa pá že kmica²¹ bila. Ona te že právi, prei:

»Čüješ, strašno dugo se vòziva. Gje je pa tvoj dom — prei — lèkaj²² ga nemaš. Vei pa skouz sveita prideva pa li ne prideva na tvoj dom!«

On je būu v velkoj nevouli, nei se znau, kà de zdaj. Te je že na ton būu, ka prideta v ano gouščo, pa ton doj stoupi on, ona je zaspála, ka je snèna bila, doj stopi s intóva pa púško vzeu seof, pa šteu, ka se on ton strlí. Ka se doj strlí, záto ka nei znau koma jo peláti.

Na tisto pride njemi naprouiti eden beiloglavec.²³ Beiloglavec njemi pride prouti pa právi, prei:

»Ti dečko, ka pa ščéš dèlati?«

Pravo je:

»Tak pa tak san opòdo — prei. — Zéli so me za zèta, tak kak grofa, zdaj pa (. . .) mati pa stári oča mi právita tuj, njéni stáriške, ka naj iveda na moj dom. Zdaj pa neman nindri²⁴ doma, koma zdaj naj iden, koma jo naj pelan! Zdaj pa sen si púško zéu, ka se ščén strliti.«

¹⁶ Gjakšo = lepšo.

¹⁷ Vö zvati = oklicati.

¹⁸ Orsag = dežela.

¹⁹ Navólijo = naveličajo.

²⁰ (H)intouf, (h)intóva = kočija.

²¹ Kmica = tema.

²² Lèkaj = menda.

²³ Beiloglavec = »šatan« (pojasnilo G. L.); vendar óčitno v človeški podobi.

²⁴ Nindri = nikjer.

On pa pravi:

»Nei tak, nei! Idi nazaj k svojoj ženi pa si sèdi pa nei daleč tū najdeš eden leipi leipi grad. Somo tou ti poven, tou si zapomli: prlé kak de leto dni, moreš oditi vò z grada. Záto ka dà se té grad zavrtí, te je ... ti si fertik pa tvoja žena tūj. Tou si zapomli!«

Dobro, on pa se lepou zafáli:

»Leipa fála — prei — či ste tak dobri!«

Pa reisan, doj ide nazáj na koula, na intouf se gor séde pa konje zgoni, no ona se zbidí pa nei daleč ideta, pa pita:

»No, ešče daleč máva?«

»Vidiš, etú je zdaj, vidiš, té leipi grad. Tū je — prei — nájno domou.«

Dobro, ton čakajo pred vrátaj, stráža, otpréjo vráta, pa notri (...) se pèlata. Ton fčasi konje vò otpréžéjo, njeva doj zdignejo, pa jiva pèlajo notri v iže, ton fse fele²⁵ bilou, gjesti pa piti kak nájbole ka šteri mogau, pa leipe pòstele sta doubila, leipe iže fse so bilé. Tak je búu veséli on, pa ona pa šče bole. Ona pravi:

»Čüješ, tvoj grád je dosta gjakši kak mojga učé!«

»Jah, vei pa — prei — je, záto fajm ... somo ka je — prei — daleč!«

No zdaj pa te reisan, dnévi so mínuli, kèdni so mínuli, méiseici so mínuli, prišlo je léto. Somo enòuk se zavrtí grád, pa on si pa spomli:

»Ej, tū je tista vòra! Ka san pa gjes nei šou prlé tū onèd vò, na njéni dom!«

Zdaj pa se zavrtí, právin, grád. On pa biží pa išče ženo.

Žené pa nindri nei bilou, ne je mogau več nájti svoje žène. Zdaj pa te biží v ano ižo, v drúgo ižo, v trétjo ižo. V adnoj ton najde ano mòmico²⁶ pa jin pravi:

»Drága moja mòmica, poveite mi, gje je moja žena?«

»No — prei — sinek moj, dà si me — prei — tak fain za mómico zézvau, tvoje žené ti prlé ne nájdeš: moreš — prei — dati spečti dvanájst koláčof krüja. Pa teisti krüj tak ... s takše mele,²⁷ ka je sedenkrat žito sèjano pa sedenkrat semlèto, pa teisti ... pa s tiste mele ti naj peki tū fčasi spečéjo krüj, pa teisti krüj moreš djásti pred vráta. Pa da tisti krüj, da pride tisti beiloglavec, te teisti krüj de odgovárgjau mesto tébe. Pa tak te bi dobíš nazáj svojo ženo.«

Reisan, on fčasi biží notri k pekon pa pravi, kakši krüj naj spečéjo. Ton fčasi meisijo, kòrijo, pečéjo. Teisto nei bilou pár vòr, krüj pèçeni búu. Pa friško ga tá nesé pred vráta železna pa ton ga doj skladé. Pa ton reisan tisti krüj te, on pride beiloglavec pa pravi:

»Dvèri se òtprte!«

Krüj pa pravi:

»Ne otprémo se, záto ka mi mámo svojega gospodára!«

Pá:

»Dvèri, òtprte se!«

²⁵ Vse felé = vsega, vse vrste.

²⁶ Mòmica = babica.

²⁷ Mèla = moka.

»Ne otprémo se, ka mi mámo svojega gospodára!«

Pa v tretjen:

»Otrpte se, dvèri, kak svojemi gospodári!«

»Ne otprémo se, ka mi mámo svojega gospodára!«

Te se pa beiloglavec vdaro notri v vráta, tak ka se fse razdroubo.

Onei pa, té mládi grof, té dečko, té srmák, té je pa šou nazáj f svoje iže pa je ton najšau svojo ženo v anoj lži, vesélo, pa on túdi je ž njof veséli búu.

Pa mené sta túj tá pòzvala, pa gjes san túj duga duga leita živo ton, pa tè san prišau nazáj v naš kráj, gje san zdaj.

*

Po mednarodnem klasifikacijskem sistemu — Aarne-Thompson, *The Types of the Folktale*, Helsinki 1961 — je to štev. 545 D.*

Tuje variante: Ogrska: A deákot erövel királylyá teszik — J. Kriza, *Vadrózsák. Kolozsvár* 1863, nr. 7. (2. izdaja: 1911; angleški prevod: *The student, who was forcibly king* — Jones-Kropf, *Folk-tales of the Magyars*, London 1889, nr. 14; obdelava: J. Berze-Nagy. *Magyar népmesetípusok II*, Pécs 1957, 101: »Borsókirály«).²⁸

Grške: *Der Mann mit der Erbse* — J. G. Hahn, *Griechische und albanesische Märchen*. Leipzig 1864, nr. 17. Prof. Georgios Megas iz Aten mi v pismu z dne 3. 2. 1965 prijazno sporoča, da je pravljica tega tipa na Grškem široko razširjena. Navaja mi kar osem tiskanih variant, omenja pa še sedem rokopisnih v »Laografskem arhivu« grške akademije v Atenah.

Rumunske: *Der Erbsenkaiser* — M. Kremnitz, *Rumänische Märchen*. Leipzig 1883, 196. V prijaznem sporočilu iz Bukarešte — 8. 6. 1965 — pravi prof. Romulus Vulcănescu, da imajo v inštitutu za etnografijo in folkloro štiri rumunske variante tega tipa; dve sta bili zapisani po letu 1956 na magnetofonskem traku.

Nemška s Sedmograškega: *Der Erbsenfinder* — J. Haltrich, *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen*. Wien 1885,⁴ nr. 33.

Domača varianta: O treh grahah — Kontler-Kompoljski. *Narodne pravljice iz Prekmurja*. Maribor 1923, 23.

Čudno je, da Thompson v tretji izdaji pravljjičnih tipov (1961) navaja eno samo varianto, čeprav sta že Bolte in Polívka (*Anmerkungen zu den KHM der Br. Grimm I 222, 331 in III 332*) poznala zraven nje vsaj še tri druge (po eno grško, rumunsko in nemško-sedmograško), J. Polívka pa je v zvezi z le-temi opozoril tudi na slovensko varianto iz Prekmurja, kmalu po njenem izidu (gl. *Slavia IV*, 1925-26, 178).

Kontlerjeva prekmurska varianta (1923) se že v kompoziciji loči od ogrske (sekeljske — 1863). Pač pa sta si tematsko zelo zelo podobni Kont-

²⁸ Berze-Nagy ne navaja nobene druge ogrske variante, zato bi smeli sklepati, da je prav ta prevedena tudi v slovensščino: gl. zbirko *Zlata puščica in druge madžarske pravljice*, prev. V. Novak in Š. Barbarič. MK, Ljubljana 1956, 40-44 — »Črnošolec Janoš«.

lerjeva in Lajčijeva pripoved, tako da me obhaja misel na morebitno odvisnost. Zadržuje me le še Lajčijeva izjava (1950 in 1964), da je to pripoved slišal od dedeka, in nekaj nadrobnosti, ki so v boganjski varianti čistejše.

Na vprašanje, kdo je bil »Beloglavec«, mi je Gujtmanov Lajči odgovoril, ne da bi kaj pomišljal: »Šatan!« Demonsko bitje torej, ki za določen čas prepusti svoj grad junaku pravljice, revnemu kraljevemu zetu. Le-ta s prijaznostjo dobi na svojo stran grajsko starko, ona pa mu s svojim nasvetom pripomore do nenavadnega zaveznika in rešitelja: to je kruh.

Motiv o kruhu, ki zvesto služi svojemu gospodarju, je v Prekmurju nejasen, kakor okrnel. Razumljiv postane, če se ozremo po zgodbah, kjer je ohranjen v prvotnejši obliki. Iz Varaždina imamo npr. Valjavčev zapis »Kuliko kruh trpi« (Vestnik I, znanstvena priloga »Zori«, št. 4, 1873, 59-60). Motiv kruhovega trpljenja je znan tudi v švedskih in v norveških pravljicah, zelo tipično in za nas morda najbolj povedno pa se mi zdi podan v ukrajinski pravljici »Czart i chléb« (O. Kolberg, Pokucie 4 — Dzieła wszystkie T. 32, Kraków 1889 (Warszawa 1962), št. 32): Vrag bi rad šel h hiši nad gospodarja, kruh mu zastavi pot. Med obema se razvije mikaven dialog. Vrag napeto prisluhne, kako »hud« je gospodar, kaj vse počne s kruhom od oranja do peke, in nazadnje se v strahu umakne: »Če je tako, nočem imeti opravka z njim!«

*

Za marsikoga pa bo prav tako mikavno kot tematska stran Lajčijeve pripovedi tudi vprašanje njene oblike. Zaradi velike podobnosti med Kontlerjevo in Lajčijevno fabulo je s primerjavo med obema mogoče nad vse otipljivo, šolsko nazorno pokazati razločke med redigiranim in med pristnim ljudskim besedilom. Izbral sem tri odlomke, tri prizore, ki so sami zadosti govorni, tako da komentarja skoraj ne bo treba.

Odhod z ženinega doma

Gujtmanov Lajči

Kontler-Hren

Zdaj pa stára mati, grófica, právi ednouk, prei:

»Dobro je bilou voma — prei — túdi če bi — prei — zdaj šla na tvoj dom, ka bi — prei — ona vidla, ká máta vüva, kakši dom ti máš pa kakši grád. Pa zdaj že svoje stářiše bi gvúšno ti rad vido.«

...Mati grofica (pokliče) svojega zeta k sebi in mu pravi: »Sinko moj! Gostija je končana in jutri se odpravita na pot, da pokažeš ženi svoj grad.«

»Svoj grad!« — bi bil skoro zakričal siromašni ženin in toliko, da ni povedal vsega po pravici in resnici, da ima doma njegov oče samo raztrgano bajto, ne pa gradu. Vendar se še zadnji hip premisli in molče pritrđi, da odideta drugi dan z nevesto na njegov grad. V tistem trenutku ga pa seveda mine vse veselje in globoka žalost in skrb sta se mu brali iz obraza.

»Na obrazu ti vidim, da se težko ločiš od nas,« pristavi dobrohotno

On pa právi:

»Dobro je, leiko ideva!«

Fčasi je on začno páki-vati fkúper fse: óves za konje, njima za ráno pa štiri konje sta naprègla, pa gore sta se na hintóuf naklala pa on se je svojo ženo zéu seof pa se pèlata.

Pelàla sta se tri dni pa tri noči. Na štrti dén sta se prpelàla pa pá že kmica bila. Ona te že právi, prei:

»Čüješ, strašno dugo se vòziva. Gje je pa tvoj dom — prei — lèkaj ga nemaš. Vei pa skouz sveita prideva, pa li ne prideva na tvoj dom!«

grofica. »Pa potolaži se, ljubi moj zet. Saj se kmalu zopet vidimo. Ostanita tam samo nekaj časa in potem se zopet vrnita k nam!«

Drugi dan naložijo na velik voz tri vreče ovsa za konje, vreče denarja, nanj sedeta mladoporočenca ter dva strežnika, in tako se odpeljejo proti moževem — gradu.

Žalostna je bila mlada gospa, še bolj žalosten pa je bil njen mož. Vsi so mislili, da so potrti radi tega, ker so se ravnokar ločili od doma. Mladega moža je ta žalost tako potrla, da ni izpregovoril niti besedice in se je v resnici zasmilil svoji ženi, ker je mislila, da je tako mehkega srca. On je pa samo na to mislil ves čas, kako bo, kadar pridejo do očetove razdrte bajtice. To je bil pravi vzrok njegove žalosti.

Proti večeru se pomika voz s potniki skozi velik gozd. Mlada gospa vpraša svojega potrega moža, če je še daleč do njegovega gradu.

Srečanje z beloglavcem v gozdu

Gujtmanov Lajči

Kontler-Hren

... Beiloglavce njemi pride prouti pa právi, prei:

»Ti dečko, ka pa ščés dèlati?«

Pravo je:

»Tak pa tak san opódo — prei. — Zéli so me za zèta, tak kak grofa, zdaj pa mati pa stári oča mi právita, njéni stariške, ka naj ideva na moj dom. Zdaj pa neman nindri doma, koma zdaj naj iden, koma jo naj pelan! Zdaj pa sen si pükšo zeu, ka se ščen strlíti.«

On pa právi:

»Nei tak, nei! Idi nazaj k svojoj ženi pa si sèdi pa nei daleč tú nájdeš eden leipi leipi grad . . .«

... Že mu pride nasproti mož beloglavce:

»Kam pa ti, sinko, v tej temni noči?« ga ogovori mož z belo glavo.

»Bežim v smrt!« odgovori beloglavcu in mu odkrito prizna, kako se je godila vsa ta čudna zgodba, ki bo de imela tudi čuden konec.

»Eh, čemu bi se žalostil, prijatelj!« pravi beloglavce. »Sedi rajši zopet na voz in se pelji s svojo ženko še nekaj časa naprej! Kmalu prideš do mojega gradu . . .«

Srečanje s starko v gradu

Gujtmanov Lajči

Kontler-Hren

V adnoj kamri ton nájde ano mòmico pa jin právi:

Naposled najde v kleti staro grdo babo, ki ga je še grše gledala.

On pa ne opazi njenih grdih pogledov, ker je bil v prevelikih skrbeh zaradi svoje žene. Zato se obrne k grdi starki in jo lepo poprosi:

»Drága moja mòmica, poveite mi, gje je moja žena?«
 »Ali ne veste, dobra mati, kje je moja žena? Povsod jo iščem, pa je nikjer ne najdem. Moj Bog! še danes mora umreti, če ne zapusti prej gradu, predno se vrne njegov gospod.«

Že Janka Glazerja, kot vidimo po njegovi kritiki Kontlerjevih in Hrenovih prirediteljev pravljic iz Prekmurja, so upravičeno motile razne stilistične neuglajenosti, nepotrebno vrivanje praznih besed in podobno. Opozoril je, kako lahko tudi malenkostni vrinki »docela razblinijo stavek in mu vzamejo vso plastiko« (ČZN 19, 122).

Je pa tu še nekaj drugega, kar občutneje moti kot besedna mašila, s katerimi si prireditelji pomagajo iz zadrege. To je psihologiziranje, moraliziranje, tako ali drugačno duhovičenje (zgoraj v desnem stolpcu so ta mesta razprta). Ljudska pravljica tega ne trpi. Kako vse drugače, kako preprosto in učinkovito je izpeljal tri prizore nešolani besedni ustvarjavec-improvizator, kovač Gujtmanov Lajči. Pri vsem tem torej ne gre samo za nekaj »suhih rogovil«, ki bi se jih dalo »odstraniti iz zeleneče krone«, če smem porabiti Glazerjevo prisposobo. Potreben je iz temeljev drugačen prijem. Pravljíčarji iz ljudstva so pač mojstri svoje obrti. Odložimo svoje predsodke in pustimo do besede njim samim, pa še pazljivo jih poslušajmo, znabiti se pri njih celo kaj naučimo . . .

*

Ker je Gujtmanov Lajči pred dvanajstimi leti povedal tudi dve matjaževski zgodbi — obe sta že natisnjeni — naj jima sledi tu še tretja, ki je prišla iz njegovih ust na trak zvečer 27. januarja 1964:

Kak su mìnistri goríce kopáli

Te je pa Mát'aš kràu fküp dàu pozvati fse svoje mìnistre pa je pravo:
 »Kmetke strašno so zmontráni, ríjtargje²⁹ je mantrájo grozno, vei pa tou san son vido, kelko kmetke trpijo.«

Mínistri so pa pravli:

»Jha, trpijo! Pa naj pláčajo dávek!«

»Nei, dávek jin moremo malo zbrísati . . . znížati, ka kmetke záto^{29a} mòrejo živeti, ríjtargje je mantrájo strašno!«

Pa zdaj pa te so mìnistri pravli:

»No, vei pa mo vidli. Mi túdi leiko pròbamo, pa mo dèlali tak kak kmetke!«

Zdaj pa Mát'aš krau pravo mìnistròn:

»Idemo zdaj fsi malo vò, zdaj se goríce kòpajo, pa mo vidli, kak kmetke kòpajo.«

²⁹ Ríjtar = vaški župan.

^{29a} Záto = vendar.

On je pa dau napraviti v anoj vési môtike pa štíle tak, nei okrougle liki tobáte. Zdaj pa pravi:

»Dobro, zdaj da smo mi prišli sè, zdaj jin pa moramo mi iti goríce kopàti!«

Pa reisan mínstri začnejo kopàti goríce. Pa kòpajo eden fàlat,³⁰ pa drügo nei, ka sòmo inouk eden lénta,³¹ drügi lénta, je ènjau pa pravo:

»Nèmren, žüle mon takše!«

Tretji pravi:

»Takše žüle mon, ka so mi sè gor spokàli.«^{31a}

Mát'aš krau pa li pravi:

»Ja, kmetke pa tou ne pràvijo, kmetke pa li kòpajo. Glédajte, kak daleč so že prišli kmetke. Vi pa pràvite, ka kmeti navrčti dávek, pa naj pláča.«

Te samo enouk fsi ènjajo pa pravijo, ka —

»Kmeti kak najménje dáfka naj pláčajo. Naj pláča onéi, grof pa hèrceg. Tisti naj pláčajo, šteri májo drüge lidí, ka jin dèlajo, nei. Šteri kmet pa son se mantrá pa dela, tisti pa naj kak najménje pláča dáfka.«

No, pa te je pravo Mát'aš-krau:

»Vite zdaj, zdaj samí ste se u p r a v í č i l i ,^{31b} kelko eden kmet trpí, da goríce kopa pa da orgjé eli pa kopa si se zemlou. Pa dòkeč si tou fstráni spàkiva, pa ríjtar ga ešče dobro zbije, pa tak!«

Pa tè so vò dáli, ka več bougvàri človeka biti, sakši more živèti po poštènoj pouti, pa sàkšemi so püstili, ka je malo plačüvau dáfka. Pa tak je tè zadovolen büu kmet pa gospod pa krau pa fsi.

Tak je tè tisto... bila nikša mála popistítef, pa te so bilí dosta na boukšem, zato ka je Mát'aš-krau je biu človek za srmáka pa za kmeta.

Tak je tomi zdaj te konec.

*

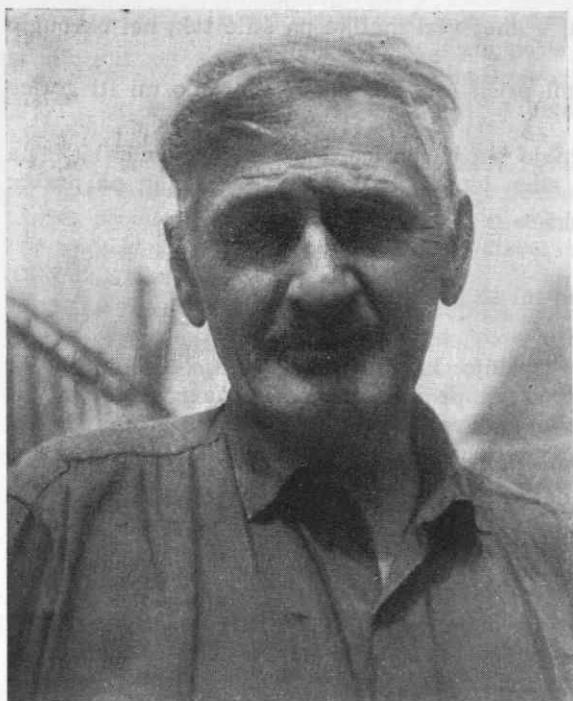
Ogrskega matjaževskega gradiva, potrebnega za primerjavo, si nisem še utegnil priskrbeti v kratkem času od zapisa do oddaje tega rokopisa za tisk. Vendar bi ne bilo prav, če bi samo zaradi tega zgodba morala čakati v predalu. Tako kot jo je povedal Gujmanov Lajči 27. 1. 1964, je ni nihče pred njim in je ne bo nihče za njim; tudi on sam tega nikakor ne bi mogel, po zakonih ustnega izročila pač. Paralele pa ji bomo zdaj, ko bo z objavo dosegljiva več ljudem, z združenimi močmi še laže našli!

³⁰ Fàlat = kos.

³¹ Lénta, lentá = le-tja (se zvali, pade ali kaj podobnega).

^{31a} So mi se gor spokàli = so mi popokali.

^{31b} Upravíčili = prepričali. (To je najbrž nápak rabljena beseda iz knjižnega jezika.)

MARTINOV NACI

Martinov Naci (uradno Ignac Benkovič), rojen leta 1903 pri Azukovih, mesar in kmet, Bogojina 133. Že ob prvem srečanju — decembra 1952 — mi je povedal pet pravljic, januarja 1964 pa še novih dvanajst, ne glede na to, da je zdaj vseh prvih pet tudi ponovil pred mikrofonom. V dnevniku imam nekaj naslovov njegovih pravljic, ki niso prišle na vrsto in jih bo prav tako treba posneti. Naci se je izučil za mesarja na Cankovi, pozimi kolje sosedom prašiče, v drugih letnih časih kmetuje na domu, kamor se je prizetil, zraven pa najde čas tudi za nabiranje gob (naštel mi je kar petnajst užitnih vrst).

Dosti pravljic je Martinov Naci slišal od svojega očeta, ki je umrl v 72. letu starosti 1944. Ob eni svojih zgodb pravi, da jo je »čteu« v neki stari knjigi, pisani v ogrskem jeziku. Lepo in napeto pripoveduje tudi lastne dogodivščine iz časa, ko je bil pri vojakih v Makedoniji.

Naciju gre beseda gladko, nit zgodbe se razpreda, kot bi bral, tudi pri zapletenih, zahtevnejših tekstih. V daljši pripovedi, ki jo je naslovil »Králevska« in ki zanjo pravi, da si jo je izmislil sam, je nekje v sredi prosil za pavzo, da bi si oddahnil, češ da ga duši. Vmes se je udeleževal splošnega pogovora, se šalil in kadil. Ko je dejal, da lahko nadaljuje, je poprijel natanko tam, kjer je poprej pretrgal, ne da bi mu bilo treba vprašati, kje smo že bili ostali. Miselni napor, potreben za dobro izpeljavo pravljice, se pri Naciju kaže le v tem, da včasih med pripovedovanjem nabira čelo, drugače pa je popolnoma sproščen. Ko sem 1952 zapisoval na roke in je zato šlo malo počasneje, je Naci hodil z

roko v žepu gor in dol po prostoru — bili smo »pri Bari«, kjer so čez dan krali — in narekoval, da sem ga komaj dohajal.

Zvečer 28. januarja 1964 so pri Eljášovih pripravili polno mizo bučnega semena za lüpanje. Zbralo se je kakih deset ljudi iz sošešćine. Martinov Naci, ki je podnevi slekel kožo enemu prašiču, je bil tisti večer tako pri volji, da se je znebil kar trinajst različnih zgodb, največ krajših in veselih. Družba je živo spremljala pripovedovanje, s smehom odobravanja in priznanja, z medklici in podobno. O hlapcu, ki je nosil putáč (kolo) v vreči, je Eljášova Micka npr. kar vmes vzklíknila: »Je n i m á k (norec) b ü u !« Med pripovedjo o razbojniku, ki mu je bilo ime Patkov Joško,³² se je pred Eljášovo hišo ustavil avto. Izstopili so in prišli v hišo trije ljudje — ženska in dva moška — znanci ali sorodniki, ne vem. Prisedli so in prisluhnili; ko pa se je zgodba iztekla, je eden izmed dveh moških dejal: »Naci, feist ste lagali!«

Z lüpanja pri Eljášovih sem tokrat izbral, kar je Naci povedal o Mát'aš-krali. Da bi to pripovedovanje ne viselo v zraku, prinašam obenem komentar poslušavcev. To je pač najboljši okvir, ki si ga je moč misliti in želeti k ljudski pripovedi. (Nihče ni vedel, da je magnetofon vključen!)

Kák je Mát'aš-kraú putáč tirau

Mát'aš-krau je dosta odo po svojen orsági glédat, kak kaj rávnajo njégovi ... višja gòspoda. Te pa prišau ednouk v Arad vároš. Te pa šou k ànومي kováci za inaša.³³ Pa je mi kováč pravo:

»Ká mo pa z inašon? Mán detiča³⁴ pa neman dela, nei kaj tebé meu!«

On pa se li ponüjau, kaj rad vidou po vároši, nei. No, te pa reisan ga zeme záto, te ga pa zgòno májster kolári, naj ide po putáč.³⁵ Pa reisan šou pomáli pa tak on tisto se naglejúvau po váraši, nei, kak si lidjé kaj gučijo od njega, Mat'aškrála, pa kak kaj rávnajo z lüstvon pa fse.

Te pa nei nesau putáč, liki ga tak tirau, znate, po cestí ga gono. Pa prideta dònjega dva šandára, pa ga eden tak po nousi vdaro:

»Glij takši nous maš kak Mát'aškrau!«

On dale gnou putáč. Pá prtira putáč, pa ga tá dá, no večér je büu, zdaj pa te do šli spat. On se spàkivau pa odišau, je več nei biu inaš. Šou dale po váraši.

Kak je Mát'aš-krau polgarměštri drva seikau

Pride na drügi dén polgarměštri.³⁶ Pa prosi za delo, on pa meu ránć drváre, ka so njemi drva sékali.

³² Tudi Gujtmanov Lajći rad pripoveduje o razbojniku, čeprav z drugačnim imenom: Šavanju Joška. Zmerom pa je poudarek na tem, kako »on je sirmake nei gülo«. Oba Joška me živo spominjata na tretjega razbojnika, ki ga je upodobil Miško Kranjec v »Povesti o dobrih ljudeh«. Ime mu je Peter Koštrca; vse se mi tako zdi, da tudi on dolguje nekaj svojih črt prekmurskemu ustnemu izročilu.

³³ Ínaš = vajenec.

³⁴ Detič = pomočnik.

³⁵ Putáč = kolo.

³⁶ Polgarměšter = mestni župan.

»Ja, takše manjake³⁷ gje nücan, hàjda èsi k drvan.«

On začne seikati, pa je ešče bit büu coj.³⁸ Te pa notri nõsijo večer, pa na sakše deseto poleno gor napisau:

ITT VOLT A MÁTYÁS KIRALY.³⁹

Zdaj pa tou ovi su nikaj nei znali, nei, što je pa ka dela té. No dobro, odišau je on ton õdnet. Bit je büu feist, pa gjesti nei doubu, te pa:

»Čakaj malo — prei — ti polgarmešter, vei že gje tebe nafčín!«

Odide pa za pár dni prišau nazáj.

»No, polgarmešter!« Te su pa najšli tou gor napisano na polenaj, nei, ITT VOLT A MÁTYÁS KIRALY! Zdaj pa te polgarmešteru v roke. »Tak — prei — ti rávnaš, kak gjes zapovidávlén? Vi nikaj ne rávnate tak, liki národ gülite!«

Pa tak je tüdi prišau v z á p o r polgarmešter.

Pa Mat'aškrau mogouče ešče gnjezden bi živu, či nei tak mládi mřu.

M. M.: Ste vi čüli praviti to, ali ste čteli?

Naci: V šoli so nan predavali tou. Nei smo se mi od Mat'aškrala dosta ranč⁴⁰ fčili, liki včitelgje su nan prpovidavali, jelte, kak je on odo okouli . . .

M. M.: To so školniki prpovidávali?

Naci: Školniki ja, Kocuvan stari nájveč . . . Ešče van adno poven od njègovi manjakov štiraj, kakše manjake je meu.

Neimenovani poslušavec: Što, Kocuvan?

Naci: Ne, Mat'aškrau!

Mát'aškrala manjackede

Zdaj pa meu tak velke manjake, znáte, ka je ftrága bilou⁴¹ güčati ešče. Te pa Mat'aškrau pravo:

»Čüjete, tou ižo nánji vüžgimo, el do šli vö eli nau šli.«

No, te pa so reisan ižo vüžgali. Pa prvi právi:

»Gorí.«

Drügi pa právo:

»Pa te nei ftrága güčati?«

Tretji pa právi:

»Či je Matáškráli za nás, vei pride po nás.«

Štrti pa nanč⁴² reiči nei pregóvoro, tistoga je tak ftrága bilou. Ovi trgje so güčali, té štrti pa nikaj.

No, pa tak je iža zgoreila pa oni tüdi. Pa je te . . . su njegovi manjackede preišli, ka več nei bilou manjakov v njègovon orsági.

³⁷ M a n j á k = lenuh.

³⁸ C o j = povrhu, zraven.

³⁹ Tu je bil Kralj Matjaž (po ogrsko).

⁴⁰ R a n č = ravno.

⁴¹ J e f t r a g a b i l o = se jim ni ljubilo. (Na Krasu pravimo: se mi v t r a g a = se mi ne ljubi).

⁴² N a n č = niti (Prim. kraško neinka, neinkar — iz it. neanche).

M. M.: To je tuj školnik pravo?

Naci: Gja . . . Zgodovine nei bilou, kaj od njega pisali, ka san se gje tou f šoli nei fčüu. Liki tou pravin, škounik su nan prpovidávali kaj od njega, kak je on büu. Liki ovo, kaj se gjes f šouli fčeu, njégovo zgodovino, kak je on tajpou,⁴³ to znan, kà su se prpovidávali. Liki kaj gjer ge v knjigi vido, tou son pa nei vido. Pa tuj od njega su nanč dosta nikaj nei písali. Zat kà tàk pravi: MEGHALT A MÁTYÁS KIRALÝ, ODA AZ IGAZSAG! (Da je Mat'áškrau mřu, te je pravica minoula!) Zátò kà tak pravičnoga kralá — prei — več nei bilou, kak je on büu. Či büu reisan . . .

Jože Bencík (1898): Ja, što ga zna, gjes ga ne pomlin!«

Naci: Ja, nikaj je pa mogau biti, nei.

Franc Ošláj, Lopertov (1920): Ja, manjáke je pa tuj mogau mėti, nei, da šče gorice ništerni ka tuj kopajo pa tak právijo, prei: »Tak kópajo kak Mat'aškrala manjácke!«

Jože Bencík: Ka na dou dol kopajo . . .

Franc Ošláj: Ja, guča je dosta od nji bilou, od tistoga, níkaj je pa bilou.

Zgodbo o Matjažu, kovaškem vajencu, ki je putač »tirau« ali »gono« po mestu od kolarja do kovača, mi je prvi pripovedoval Martin Berden, Ošlávov iz Filovec, januarja 1950, pa sem si jo žal zapisal samo v nekaj površnih stavkih (celo z napako »kotač« namesto putáč — glej Razprave SAZU II/4, str. 129, štev. 81).

V svojem drugem delu se Nacijeva zgodba uvršča kot varianta k temu, kar je povedal decembra 1952 Gujtmanov Lajči in je objavljeno pod št. 80 v istih Razpravah SAZU na str. 128-9.

Ob lenuhih Kr. Matjaža ta hip ne bi mogel drugega kot opozoriti na to, kar sem napisal pod Lajčijevo zgodbo o Matjaževih ministrih v vinogradu (gl. zgoraj, str. 93).

V zvezi z matjaževskimi zgodbami pa je nadvse mikavno že to, koliko jih kroži v eni sami vasi. Zapisanih je sedem, vendar tudi zdaj še ni konec: vsaj za eno namreč vem, da je, le da se mi še ni posrečilo zapisati jo.

Prav tako mikavne pa so tudi v komentarju izrečene misli, ki pričajo, kako labilna je v živem ustnem izročilu ločnica med »pravljico« in »pripovedko«. V šoli zarisanih ostrih meja med obema ljudstvo pravzaprav ne pozna. Kralj Matjaž bi po vseh šolskih pravilih spadal med »pripovedke«, med zgodovinska izročila. In vendar Bogánjčarji pripovedujejo o njem take reči, da potem sami dvomijo, kako in kaj. Kralj Matjaž? Naci: »Če je res bil . . . « Glas iz vrst poslušavcev: »Ja, kdo bi vedel — jaz ga ne pomnim!« To se pravi, da dvomijo v resničnost tega, kar so čuli. Vendar si s tem tudi ne belijo preveč glave, češ: Pripovedovanja (gúča) je bilo dosti, nekaj pač mora biti na tem. In če so drugi nam »lagali«, zakaj ne bi še mi!

Na istem lüpanju, kjer je tekel pomenek o Kralju Matjažu, je Martinov Naci povedal tudi nekaj pripovedi o »stvareh« (živalih). Ker je ta zvrst v do-

⁴³ Tajpou = pomen nejasen.

sedanjih objavah prekmurskega pravljničnega blaga precej skromno zastopana, pogledjmo tu, kako je orel učil leteti volka.

Martinov Naci mi je povedal to pripoved dvakrat — z vmesnim presledkom dobrih enajst let; ker ni predolga, se mi je zdelo primerno natisniti vzporedno obe »redakciji«:

A.

Kak je kuma fčüu
leteti vuká

Prišau je šaš⁴⁴ do vuká.
Te pa njemi vuk pravi:

»Kuma, ti nei tak dober
büu, ka bi mené návču lei-
tati?«

»Zakaj pa — prei —
nei, či ščeš znati kaj lei-
tau!«

No zdaj pa te šaš pravi:
»Zdaj bova pa te le-
tela!«

Pa ga šaš prime v svoje
škrömp⁴⁵ pa ga nesé góre.
Sta priletela stou metrof.
Pa pita šaš vuká:

»No, kak je, kuma, ešče
kaj vidite doj?«

»Hoh, ešče prëveč!«

Te pa šaš leti više ž
njin. Te sta pa prišla v vel-
ko višino. Pa ga pita šaš:

»No, kuma, kak je?«

»No, zdaj — prei — bi
že leiko létó!«

Pa ga šaš spústí, pa vuk
letí. Zdaj pa vidi eden vel-
ki pen,⁴⁶ pa pravi vuk:

»Pen, ögni se! Či se ne
ögneš, či na tebé spádnén,
te pa vkúp zdrobín!«

Pen pa se nei šteu ög-
noti, pa je vuk na pen
spadno, pa se je on raz-
droubo fše.

14. dec. 1952
(zapisano na roko)

B.

Kak je šaš fčüu leteti vuká

No te pa je büu šaš pa vuk. Te pa tou su bo-
trína bíl. Zdaj pa bi vuk gjako rad túj znau
letéti. Pa prišau ednouk k šaši, pa njemi pravi:
»No, šaš kuma, či bi ti tak dober büu, kaj
mené návču leitati?«

»Ja, zakój pa — prei — nei! Vei pa tou ti gjes
spünin tvojo volou.«

Te pa reisan.

»Tè pa tè — prei — priden gjes, pa bon te
fčüu leitati.«

Pa prišau šaš, pa njemi pravi, vukéi:

»No, kuma, zdaj se te primi ti, pa mo te gjes
zdaj tebé fčüu letéti.«

Ga nesé tak ka na stou metrof visiko, pa ga
pita:

»No, kuma, vidiš ešče kaj doj?«

»Ho, ešče prëveč vidin.«

Te pa či duže više. Pá ga pita, sta prišla
na gjèzero⁴⁷ mètrof:

»Ešče vidiš kaj?«

»Hö, ešče prëveč!«

Te ga pa tak visiko odnèsau, ka več nei vidu
vuk doj. Pa ga pita šaš:

»No, kuma, kak je zdaj?«

»Jaq,^{47a} zdaj, či de ti — prei — tak dobra vola,
zdaj me leiko pistiš, ka mo gjes zdaj leto.«

Te pa reisan ga pústo te kuma šaš doj. Pa leti.
Zdaj pa eden velki pen je büu ton. Vuk pa kak
doj leti naglo, pravi:

»Pen, ögni se, či ne, ka te sè fküp vdárin!«

Ja, pen nei šteu íti z mesta. Vuk pa zraven⁴⁸
gor na pen vdaro, pa tak, ka niti kosminja ž nje-
ga nei bilou, tak se je fküp vdaro.

Pa zdaj je túj konec.

28. jan. 1964
(magnetofonski posnetek)

⁴⁴ Šaš = orel.

⁴⁵ Škrömp^{le} = kremplje.

⁴⁶ Pen = štor, parobek.

⁴⁷ Gjezero = tisoč.

^{47a} Jaq: po Pleteršniku (I 624 — n a') bi tu mogli reči, da se za a »sliši nekaka aspiracija, nekakšen glas, kakor n. pr. nekateri koroški Slovenci k izrekajo.« Dejansko ne vidim razločka med tem glasom in rožanskim glrovim zapornikom q, pa ga tako tudi napišem.

⁴⁸ Zraven = naravnost.

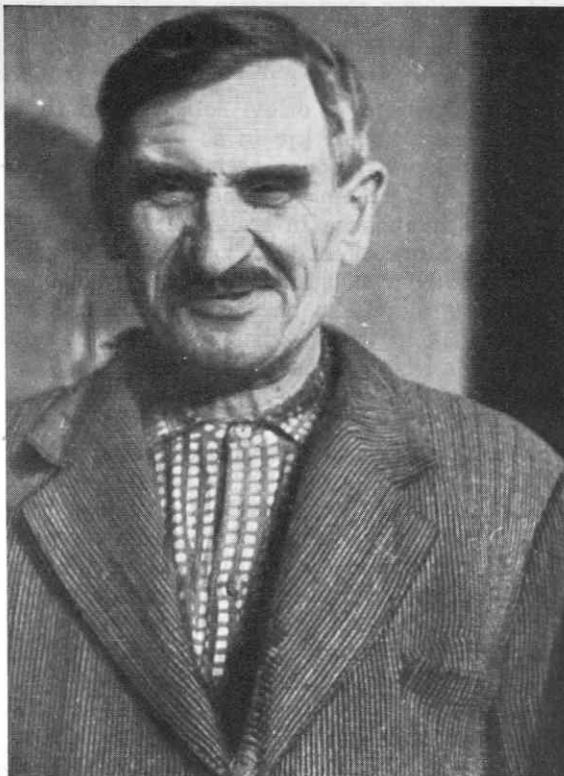
Po mednarodnem klasifikacijskem sistemu sta ti naši pravljici najbliže Aarne-Thompsonovi številki 225 (Vrana uči letati lisico) in 225 A (Orel odnese v zrak želvo).

O želvi, ki se je hotela naučiti letenja v orlovi šoli, beremo že v Ezopovih basnih in pri Fedru, kasneje komaj kje in še to v literarnih obdelavah. Pač pa je vseskozi ljudska in močno razširjena pravljica o lisici, ki jo vzdignejo v zrak vrane. Na Ogrskem so znane tri variante, katerih junaki so zdaj volk in vrana, zdaj lisica in sraka (J. Berze-Nagy, Magyar Népmesetípusok I, 180). Na Slovenskem je ta zgodba močno priljubljena v Reziji, navadno v povezavi z drugimi »lisičjimi právicami« (neobjavljeno gradivo v Inštitutu za slovensko narodopisje). Junaki so: lisica in vrane, lisica in krokerj, volk in vrane. Združitev volka in orla — torej nekakšna prehodna stopnja ali kontaminacija med antično grško-latinsko basnijo in med sodobno ljudsko pravljico — je posebnost Nacijeve prekmurske variante.

Z vzporedno objavo dveh oblik iste zgodbe iz ust enega in istega pravljíčarja pa sem želel pokazati dvoje:

Večkrat je mogoče slišati in včasih celo brati, da ljudje znajo pripovedovati »na pamet« in da je njihovo pripovedovanje zmerom do pike enako. »Arhiv slovenskih ljudskih pripovedi« (v Inštitutu za slov. narodopisje SAZU) hrani številne in prepričljive dokaze, da v resnici noben pravljíčar ne pove nobene pravljíce dvakrat enako. Imamo zapise — ročne in zvočne — tudi s tremi ali celo štirimi različnimi oblikami ene in iste pravljíce, kakor jo je povedal isti pravljíčar v krajših ali daljših presledkih.

Nacijeva pripoved o volku in orlu je poučna tudi glede primerjave med ročnim zapisom in med zvočnim posnetkom. Če so za snemanje dobri pogoji, je ustvarjavec popolnoma nemoten, zato bo tako dobljeno besedilo boljše od besedila, zapisanega na roke. Prav tak primer imamo pred sabo. V čem se kažejo razločki med pripovedjo iz leta 1964 (B) in ono iz leta 1952 (A)? Brž pade v oči, da je tekst B daljši; to je zato, ker pripovedovanje teče gladko in brez zadržkov, narekovanje pa je bolj odsekano. Teksta se rahlo razhajata po vsebini: A orel pride k volku, B volk gre sam k orlu; A pouk se začne takoj, B orel ga določi za kasneje; A orel s kremplji prime volka, B ta se mora oprijeti orla sam. Nazorno se izkaže, kako imajo tudi zunanje, vsebinske nadrobnosti svoj estetski pomen: A brezbarvna »velka višina«, B dosledno izpeljano za pravljíčni stil tipično stopnjevanje: sto metrov, »či duže više više«, tisoč m., »tak visiko, ka več nej vidu vuk doj«. Razločki so tudi v »psihološkem« poantiranju, npr. pri volkovih besedah: A »No, zdaj bi že lejko léto!« B »Jač, zdaj, či de ti tak dobra vola, zdaj me lejko pistiš, ka mo gjes zdaj leto!« Volkovo svarilo panju pa priča, da le ni v A vse črno in v B vse belo: A »Pen, ògni se! Či se ne ògneš, či na tebé spádnem, te pa vküp zdrobín!« B »Pen, ògni se, či ne, ka te sè fküp vdárin!« Konec pa tehtnico spet nagne tekstu B v prid: A volk je padel na panj in se razdrobil; B priletel je na panj tako, da »niti kosminja ž njega nei bilou, tak se je fküp vdaro.«

LOPERTOV VINCI

Lopertov Vinci (uradno Vincenc Nemeč), Bogojina 118, rojen v Tešanovcih pri Aužerovih leta 1904, prišel v Bogojino kot zet k Lopertovim leta 1928. Pred vojsko je hodil na sezonsko poljsko delo v Slavonijo in ostajal po šest mesecev zdoma.

Srečal sem ga leta 1950, vendar so moji prvi zapiski pri njem iz decembra 1952. Od takrat mi je povedal 15 pravljic. Dve matjaževski sta objavljeni v Razpravah II. razreda SAZU, 4, 1958, 130—133. Sedem njegovih besedil imam v dvojnem zapisu: na roko in na zvočnem traku (6) z vmesnim presledkom enajstih let, ali oba na zvočnem traku (1 — dan ali dva presledka). Ve še marsikaj, česar do zdaj ni povedal.

Vincijevo pripovedovanje je poglavje zase. Mož je nekaj pripovedi čul od deda po materini strani, druge ko so kopali »v goricaj«, ko je bil na delu pri Virovitici (vendar jih je slišal od Prekmurca iz Križovec), ko je bil na orožnih vajah nekje pri Cerknici, ko je bil med vojsko na prisilnem delu v Nemčiji; nekaj pravi, da je »v knjigaj čteu, dà san mládi büu«, ali pa »san ges tak zraven büu, da su drúgi čteli.« Ima zelo dober spomin: »Edno pripoved tak čujen edenkrat, pa si tak zapomlin, ka bi malo kaj zaostalo, ka bi nei vö povedau.«

Glede jezikovne čistosti Vinci ni kdovekako skrben. Razumljivo je pač, da meša rodno tešanovsko govorico z bogánjsko. Vendar med prekmurščino zelo pogosto vpleta tudi slovenske knjižne besede in zveze, ogrske besede in zveze, to in ono pa morda celo sam skuje po potrebi.

Govorna napaka — rahlo pojecljavanje — ne njega ne poslušavcev ne moti. Vse namreč odtehta šegavost in živahnost, energično podajanje snovi, s širokim glasovnim razponom. Ko se trudi, da bi sredi napete pripovedi premostil kako soglasniško skupino, ki mu noče gladko iz ust, je kot gorski potok, ki zadene ob kamen in se vzpenja, da bi ga preskočil. V pripovedi »Od dvej bratof« ali »Od vároškog pozoja« (Aarne-Thompson št. 300) je bilo treba nekam poslati nujno sporočilo. Vinci je hotel to narediti s »pismom«, ki mu pa zaradi začetnega p ni in ni šlo z jezika. Kaj narediti? Ujezil se je in domiselno odposlal »cedulo«, za nameček pa še »karto«, kot bi hotel reči: Vinci se ne dá kar tako! S sinonimi je sploh radodaren.

Pripoveduje na lüpanjih, včasih tudi v družbi z Gujtmanovim Lajčijem, tako da nastopata izmenoma, zdaj ta zdaj oni. Ko so nekoč na farofu ženske česale perje, kar je enolično in dolgočasno delo, je plevánoš povabil zraven Vincija, da bi povedal kako pripoved za kratek čas. Vinci zna tudi nekaj dolgih pripovedi, ki jih razpreda po vseh pravilih ljudske epike.

Rad bi pokazal kako Vincijevo dolgo pripoved, ne morem je pa objaviti v celoti, saj bi sama zavzela skoraj toliko prostora kot mi je odmerjen za celotni prispevek. Zato sem se odločil za odlomek iz pripovedi »Od Beiloga Pantalóna«. V prvem delu se junak po vseh mogočih zapletljajih oženi. Komaj je dosegel srečo in je nekoč sam doma, naleti v posebnem prostoru (kamor mu je bilo prepovedano stopiti) na bitje, privezano z devetimi verigami. To je skrivnostni Beili Pantalon, ki zaprosi in dobi trikrat piti. Vsakokrat mu počijo tri verige (lanci). Nazadnje, brž ko je prost, pa ugrabi svojemu rešitelju ženo in izgine. Nadaljevanje prepustimo zdaj Lopertovemu Vinciju, ki bo popeljal junaka drugič po svetu novim dogodivščinam nasproti.

Od Beiloga Pantalona

(Drugi del pripovedi)

Beili Pantalon njemi je odnèso ženo. Nei je mògo gjesti pa nei je meu mira niti nei ka bi spau, se premišlávo, kak bi zaj on prišau do svoje žené.

Najboukšega králeskoga konja se vö zöu in se neso^{48a} kak králeski sin. Nesé se po dežélaj, po trávníkaj, po njivaj, po onejaj... koma ga je njégova pot pèlala. Pride v eno deželo, drügo deželo, pita.

»Nemamo znanja, nemamo znanja!«

Tak dugo se nesé, ka se enouk soma prnesé k svojoj najstarejšoj sestri. Pride tá in sestra pravi:

»O dragi brat — prei — ka pa — prei — ti odiš, gé — prei — nonč letéči ftič ne ödi! Kak si — prei — sè prišau?«

^{48a} Se neso = je jahal.

»Jač — pravi — ja ne ven, če de ti — prei — znau. Malo — prei — tak — prei — bloudin, bloudin sveit, ker — prei — ne ven koma iden in koma se naj podón.«

»Ka je pa te?«

Pravi že kak je se zgoudilo, o njégovoj nevouli. Pravi, prei:

»Dragi brat, rada bi ti pomágala, liki znaš, moj mouš naj domou pride, naj — prei — človečni düh — prei — kak de fčasi vkusau ali — prei — prideino,⁴⁹ tak de — prei — nevòla.«

»Sestra — prei — ti — prei — boj telko z a g o v ó r n a pa me níkaj z a g ó v o r i ker san — prei — ges tudi v nevouli pa — prei — či bi meu ali či bi mi znau povedati kakše pomouči.«

»Jač — pravi — ja ne ven, či de ti — prei — znau. Malo — prei — počakaj.«

Prišau je na tisto nei dugo mouš. Pravi:

»Žena, ka maš tü — prei — tü mi — prei — človečni düh — prei — že prideine!«

»Eh — prei — naj je, püsti ga — prei — to je moj brat. Je — prei — prišo — prei — od tistec⁵⁰ pa od tistec, zaj pa — prei — znaš ka je — prei: — Oženo se je, pa njemi je — prei — zeu — prei — ženo. Prišau je — prei — iskat zaj ženo — prei — če bi ti gér znau, gé je njegova žena.«

»Gé je? — prei — Naj — prei — stoupi naprej!«

Pravi njemi svoje r a z m e r e in pravi:

»Gjes ti — prei — znaš ka, nèmren ti povèdati, ke r gjes sòmo vládan — prei — telki deželaj. Moj brat je — prei — od mene — prei — močneiši, pa on več vlada, leiko bi on kaj bole od toga znau.« No tak je. »Gjes ti — prei — don konja, pa te moj konj, püsti svojega konja tü, pa te moj konj odnesé ta k mojemu brati, pa on je — prei — vekši od mene, leiko — prei — on zna.«

In tak je on svojega konja ton püsto pa tak se nèso z ovim konjon tà že k ovomi svojemi svaki. Se prnesé tá in ton pravi:

»Dober den!«

»Ooo!« Sestra ga lepou pozdravila pa sta se küšnula. »Dragi brat, ka pa odiš, ge — prei — nonč — prei — nebèske ftice ne òdijo!«

»Ja — prei — prišo san po ton pa po ton posli, (...) tak je pa tak je moje življenje.« Eh — fse tou doj njej dopovej.

»Ej — prei — dragi brat, naj — prei — samo mouš — prei — ne pride, ka bi te — prei ...«

»Jeh! Vei mi pa, znankar,⁵¹ níkaj — prei — ne dene!«

Tak je bilou. Pride mouš.

»Žena, pá maš nekakšega düjá že móškega, ka naj storin ž njin?«

»To je moj brat, ma tou pa tou nevoulo.«

»Kakšo, naj pride k meni!«

⁴⁹ Prideino = zavohal (pridahnil).

⁵⁰ Od tistec pa od tistec = od tam in od tam.

⁵¹ Znankar = menda.

Njemi pravi, nei, te stvarí, fse kak se dogoudilo ž njin. In pravi:
»Znaš ka: gjes — prei — vladan samo nad telkin. Ti — prei — idi, gjes ti don konja, pa te moj konj tá k mojemi brati odnesé. Pa moj brat leiko, močnejši od méne, pa on leiko bo znau, gjes od toga ne ven.«

Dobro. Tak je bilou, kak je of pravo, nei. Reisan se gor sede pa se spàkivata, ton se enouk že nàjo, ka njemi je sestra dala gjesti pa piti, pa fse kaj je njemi trebèlo. Se gor spàkiva in se nesé in ga tisti konj pal⁵² odnesé do ovoga trétjega.

Zaj pa te ton, da sta tá prišla, pá ton —

»Dragi brat!« ton se skušújeta pa ne ven... polùbita pa ne ven kak fse. »Kà te pa — prei — tú nosi!«

»Jak, navòla — pravi, prei — nevòla! Takšo pa takšo nevòlo mon, kak bi gjes naj tou — prei — onéjo?«⁵³

»Pústi — prei — ka moj mouš, nei, ka bi te — prei — tú — prei — zaonéjo!«⁵³

»Vei san pa gjes njemi níkaj nei krívoga fčino, pa on meni nei!«

Pa tak. Pa reisan domou pride, pravi:

»Žena, koga maš?«

»Svojega brata.«

In zaj té prèdnjega ide pa njemi pravi:

»Tak san pa tak san prišo poulek⁵⁴ svoje žené, či bi vi meni... ali ti mougo meni pomágati v mojoj nevouli pa v moji težávaj. Tak pa tak san gje opòdo.«⁵⁵

Te pa pravi:

»Ja, ges san glij mejáš tomi Beilomi Pantalóni — prei. — Ges ti telko poven, ges ti don konja pa se leiko neséš, somo ne ven, či prideš srečno skous. Tú leiko spiš, pa zjútra te gjes zbidín, pa boš te ti znau, če ti srečno skous prideš.«

Dobro, na drúgo jütro se zbidí of.

»To maš konja pa se nèsi!«

Pa reisan se neso tá preik határa⁵⁶ pa preik mejé. Ton je njegova žena pomeitala glij sobo pa pravi, prei:

»Dobro jütro!«

»O, dragi moj mouš! Gjes — prei — vidiš, kak san tú v ropstvi! Kak pa te — prei — zaj bou?«

»Jaq, gjes bi te rad vzeu!«

»Jaq — pravi — dobro.«

»Odi!« prei.

Gor si sedeta na konja tistoga. Drúgo nei ka za eno malo Beiloga Pantalóna konj rže. Beili Pantalón domou prleti, pravi:

»Ka — prei — ržeš! Nemaš — prei — zoba zòbati pa séna žérati?«

⁵² Pal, palik = spet.

⁵³ (Za)onejo = (za)onegal.

⁵⁴ Poulek = zaradí.

⁵⁵ Opòdo, op(h)òdo = naletel, zgodilo se je z mano.

⁵⁶ Prek határa = čez ograjo, mejo.

»Mon — prei — fse, liki tvoj prvéiši mouš ti ženo tá nesé.«

»Pa mava kaj časa?«

»Ešče leiko eden kèbeu oréjof pogjéva!«

Dobro, tisto sta pogjèla pa sta šla zónjin. Pa sta ga na pouti zgràbila pa sta njemi ženo fkraj zelá. Prei:

»Vidiš, tou — prei — maš — prei — za tiste, za tiste, ka si mi ton ponúdo. Tou ti — prei — odpistin, ka si mi ton ponúdo vodou ali vino, ka so mi tri lonci doj že počili. Zaj ti — prei — odpistín.«

Dobro. On je dale pri svojoj sestri büu. In je li svojo ženo ščeu, ka bi jo potegno. (...)

Zaj pa drúgikrat pálik⁵² s p e t je šou s svojega svaka konjon. Te je pa pod ribala pa njemi je pravila:

»Kaj me — prei — tú onèjš! Pá te — prei — dobí, ja, ka boš pa tè?«

»Jač, žena, odi!«

Bougala ga, gor je sela na konja kak on in sta se nesla.

Pá Beiloga Pantalona konj zařže. Prišau je domou Beili Pantalona, prlèto domou, pravi:

»Nemaš zoba zòbati pa sena žèrati?«

»Gjes fse mon. Prveiši mouš ti ženo ta nesé!«

»Mava kaj časa?«

»Mava! Leiko — prei — pogjeva ešče eden kèbeu oréjof!«

Dobro. P o t e n sta šla za njin in sta ga pálik popala.

»Tou — prei — vidiš, tou — prei — maš prve tri lonce. Zaj maš — prei — šest loncof. Ešče zaj ednouk, te boš pa — prei — znau, ka se s t o r i !«

Tak je tú on obstáu ešče en den in je ob tretjin šou pálik. (...) Tretji den je palik šou s ten konjon. Se pálik pela, te je pa žena rané nekaj vóni... je prag pomeitala. In pravi:

»Lüba žena, odi — prei — ka te odnesèn!«

»Že — prei — dvakrat san — prei — bila na pouti, pa san — prei — pá nazaj sè prišla. Zaj pa — prei — nèmo šla.«

»Bougaj me, odi!« prei.

No, zaj ob tretjin ga je li bougala pa je pá šla. Zaj pa te reisan si sédeta gori, pa pálik Beiloga Pantalona konj zařže.

»Nemaš — prei — zoba zòbati pa sena žerati?«

»Gjes fse mon, somo tvoj prvéiši mouš ti ženo ta nesé!«

»Mava kaj časa?«

»Mava! Ešče leiko en kèbeu pa pou leiko pogjeva oréjof, pa je tuj že zgrábiva!«

No, tak sta tisto pogjèla, pá se Beili Pantalona na svojega konja gor sede pá ga zgrabi. No zaj njemi pravi:

»Zaj je tri, zaj trikrat san te... Trikrat si ti mené oslóbodo, gje san tuj trikrat tebé. Ali zaj pa več ne pitaj v mojo dežélo, k e r te tak vküp zdrobin kak màkovo plevu, ka te nišče ne najde.

On je sromák büu, brez žené, mantrau se sè pa tá, kà b o s t ó r i u , kà b o fèinú. Iskau je. Pravi njemi svok:

»Išči si službo, či si ger najdeš.«

No te je pa skous, skous dežele šou, iskau se službo, tū pa ton.

Jač zaj pa te koma je prišau: enouk je šou z enoga louga, v eden loug je prišau, se iskau službo, ide, hat⁵⁷ že tak v eden loug, pa somo nasprouti njemi pride ena lisica. Prei:

»Prijáteu, koma pa — prei — idete?«

»Idem si — prei — službo iskat.«

»Dobro, eti mate eno füčko.⁵⁸ Če te v kakšoj nevouli — prei — na tou füčko mi sfüčkajte, pa san von gjes fčasi na pomouč!«

Ide dale, dale ide. Ide dale, pá pride en fàlat, pá ton pride že nasprouti medved, pa pravi:

»Koma pa — prei — prijateu?«

Pravi, prei:

»Iden si — prei — službo iskat, ka bi hat níndi⁵⁹ si kaj rad zaslüžo.«
Dobro.

»Tou maš, prijateu, eno vrísanko.⁶⁰ Na tou vrísanko mi soma glas daj, či boš v nevouli, te gjes priden na pomouč!«

No dobro, šou je dale n a p r e j . Dale ide, po goušči, pa nasprouti pride oroslón.⁶¹

»Koma — prei — prijateu?«

»Ja, iden — prei — tak si službo iskat pa tak.«

»No, prijateu, či boš v nevouli, te — prei — tou maš eno pisálko,⁶² na tou zvrískaj, pa mo jes — prei — tūj ti na pomouči, če de ti trbèlo.«

On dale ide n a p r e j , to je fse püsto, pa dale ide n a p r e j . Pride iz tiste goušče vö, bila edna b a j t a , ena kuča. Hja, on pride tá, se pravi:

»Mamca, dober večér.«

»Bogdaj dober večér! Dobro, sine, ka si me za mamco pözvau, òvak — prei — vidiš: èti je devédesedevét glaf, tvoja bi — prei — stòtna bila!«

»Eh — prei — tou bi — prei — škoda bila, ges san — prei — ešče mlad!«

Gje no, te pa —

»Koma ideš?«

»F službo.«

»Pri meni tüdi je služba!«

⁵⁷ H a t = torej.

⁵⁸ Füčka = piščalka.

⁵⁹ N i n d i = nekje.

⁶⁰ V r í s a n k a = piščalka.

⁶¹ O r o s l a n = lev.

⁶² P i s á l k a = piščalka. Vinci rabi tri besede za tri zelo podobne, če ne enake predmete. Pobuda za to ločitev je bila najbrž samo stilistične narave: ker gre za tri različne živali, naj bo tudi darilo vsakokrat malo drugačno. Potem ko je vpeljal vse tri reči, pravljíčar razpolaga ž njimi prosto in jih tudi zamenjava. Tako npr. govori o »drügi füčki, medvedovi«; junaku pa položi v usta tudi izjavo: »Ešče mon dvei vrísanki: eno füčko pa eno pisálko.« Mogoče je kje na dnu obledel spomin na tehnične posebnosti starih domačih prekmurskih zvočil (vrísanka = vrézanka?), vendar mi pravljíčar Vinci in njegov tovariš Lajči nista mogla nič razložiti.

»No, pa dobro.«

»Tri dni služba eno leto t r a j a. Pri meni tri dni — indri eno leto!«

»No, ka pa te — prei — je?«

Prei:

»Znaš ka: ti boš pastér. Boš pastér?«

»Jah: pa kà mi date za službe, to mo!«

No, dobro, njéva sta se pogoudila: eno leto službe, to tri dni t r a j e prinjoj, ka —

»Boš tri dni pásau konje.«

Dobro, zaj pa te reisan. To večergjo njemi da, on se nagjej, napijé kak je šceu, nei. Zaj pa, ka se zgoudilo? Ona je meila tri čerí. 'Pa kà boš proso, tou ti don!' Tak je tüdi právila stara. Zaj pa te:

»Zajtra boš gnau tri kobile vö, sòmo nèsmiš je zapásti!«⁶³

Dobro, baba je ceilo nouč fčila nje, nei, kak naj bodo pa kak se naj povrnéjo, pa kak... Tak je povedala: ka de pròso, to njemi dá. Fčila je vse tou.

Dobro. Njemi dala gjesti, njemi dala piti, fse tou se seof zeu kak pastir, pa de zaj tri kobile pasau, tri konje. Jaq, dobro: on reisan žené vö, lepou žené vö na pašnjek.

Ah, one so se ton pasle, laden veter je píjo, on je zaspau, kobiu več néga.

Kà de pa tou zaj, nei, ka je tou v račun bilou zéto: Či je zapaséš, tvoja gláva je fertik, nei: či je pa pripaséš, te je pa dobro, nei!

Eh, kobiu nega, on je zaspau, ka mo pa zdaj nei? Eej, níkaj se drügo nei znau... tiste fúčke! Tisto fúčko vö zeme, pa lepou sfúčka, pa lisica fčasi tá pride, pa pravi:

»No, f kakšoj nevouli si?«

»Ja, tri žerbice san pásu, pa i néga več! Zaj pa te mòren domou gnati, čas je domou gnati, kam pa tè zaj?«

»Znaš ti, ka je — prei. — Tü je — prei — hüdou: te tri žerbice so se ti napravile v réce pa v enoj vouđi se koupjejo. Znaš ti, ti idi ta k ènon... k énoj strani, pa ton z vüjzdo čakaj. Ges mo tak z répon majútala, ka njin tákšo meglou napravín, ka one več nau vidle ta, ka one ščejo prek ití, takšo meglou, ka do one šle sè. Pa da one sè kraji pridu, ti zemi vüjzdo pa vdari, pa do fčasi konji.«

Reisan lisica tou maha, se tá k vodi coj spravi, z repon pa li maha maha, pa li sen-tá, takšo meglou njin je napravila, ka so one ščele tá priti, pa so sè prišle nazaj. On pa z vüjzdo vdaro pa je gnau domou.

Dobro, tri žerbice je nazaj domou prignau. Baba je kak vrag čemérna bila.

»Ka san vas celo nouč fčila, napravte se tou!«

»Ej mati, da on vekši vrag kak ste vi! V lisico se obrno pa je — prei — takšo meglou gono, nei, ka smo več nei vidle níkam. Kak bi pa te — prei — mi mogle preik priti! Neismo mogle, nei!«

⁶³ Zapásti = izgubiti na paši.

No, te pa reisan on večergjau, pá je fčila ceilo nouč, kak se naj napravijo. Pá na drúgo jütro pa tri žerbice žené na pašo, ta vö žené.

Eh, te pa, pá ton, ka njemi je stara dala, a to se že spiu pa pòjo. Zaj pa te, na ka bou. Te je pa malo pálik zásrau, pá je nei bilou nindre.

»Ja kak pa te zaj, zaj pa palik glavou zgibín, nei, tak je bilou poveidano, ka či je zapaséš, ka glavou zgibiš!«

Jaq, te zaj premišláva. Ja, zaj pa te drúgo, drúgo fúčko zeu pá, medvedovo. Sfúčka, medved tá pride:

»No, ka — prei — maš za nevoule?«

»Jah — prei — eti san — prei — tri žerbice páso, pa zaj, ka bi čas bilou domou gnati, je nindri nega!«

»Jah — prei — znaš kak: one su se obárnule na miši. Zdaj pa te — prei — znaš kak, tou de dugo trajalo. Vei pa naj bou, zaj te müva sèglüh vö správida. Gjes mo tou eno lükñjo kòpau, fsakša je v svojoj lükñji. Edno lükñjo, ka je z edne lükñje pritisnen, dvei, te mo pálik drúgo; da v drúgo, te do (..) — prei — šle vö, záto ka do tri fküper. Te de edna, kak edna vö pokaže, tak ti vrži vüjzdo pa do fčasi — prei — žerbice nazaj, kak si je ti páso.«

Medved je reisan trgau pa onei z zobmí pa s škrómbalami, pa reisan se mantrau. Pa reisan, da je fküp pritisnu, te so one müsajn mogle iti vö in tak da edna vö prkázala, vüjzdo vrgo —

»Tou maš, pá su gòtove žerbice!«

Je gnou domou. Pá doma —

»Odi — prei — k večergji!« nei.

Pa on je šou k večergji, da nei hat že kaj je prepásu, ka je že prepásu, ka je nei zapásu.

»Ko san van právila, na koj se — prei — obárnite pa to...«

»Ej, mati, da bi vi znali: znate — prei — v medvedovoj kouži je biu, (...) tak nas je — prei — škrábau,⁶⁴ ka nas je fse po rpti preškrábau, müsajn smo mogle vö iti, nei. Ja, kà mo pa — prei — te pa — prei — samo vüjzdo vrgo, nei, pa...«

Oj, pá on večerjo meu.

»No, zaj pa te ešče eden den mán.«

Tou tri dni trajalo. No, zaj pa te reisan, pá je fčila, kak to. Pá te njemi je oblúbila: kà de proso, tou njemi dá.

Zaj pa te reisan. Pá tretji den žené vö tri žerbice, pa pasé ton, pasé, gjesti njemi dala, pa piti njemi dala. On fse pòjo tisto pa spiu, pá je malo zadreimau, žerbic nei bilou nindri. Ja, zaj pa te —

»Kà mo — prei — tretji den. Vei pa zaj nei rad glavou zgübo!«

Te pa sfúčka pá na ovo vrísanko. Pride oroslàn tá —

»Ka je?« prei.

»Jaq — prei — tou pa tou san páso, tri žerbice, zaj pa ka bi čas bilou domou gnati, pa ji nega.«

⁶⁴ Škrábau = praskal.

»Jač — prei — znaš ka je: te tri žerbice so se te v ejnon... na ejnon breigi — prei — obrnule na kòmen. Liki zaj tou ges nèmren son, nei, tü more nekák drügi tÿj!« pravi.

»Ja, pa ges ešče mon dvei vrísanki — eno füčko pa eno pisálko, nei.«

»No — prei — sfüčkaj na óviva tü.«

No, tak so prišli fse tri stvarí,⁶⁵ pa so tak tisto kaménje grizli, tak ka je malnej se... da je krvavélo. Tak so njemi právili: »Da de krvavélo, te — prei — ti sòmo...« Vuk^{65a} je malo slabejši büu, pa je oroslán zgrábo. »Ges san — prei — malo močneiši!« ka sta se vèkslala — »Pa dà de tou kaménje začnoló krvavèti, tè — prei — ti somo vÿjzdo vrži!«

Kak oni so grizli, medved pa vuk pa oroslán. Kak je tisto kaménje začnoló krvavèti, tak je on vrgo vÿjzdo, pa je tak te domou gnau. Te njemi njegva, te njemi ta bàbina či, dà je on domou gnau, právla:

»Zaj pa — prei — ti — prei — prosí, nei — prei — kà do ti dávali, liki tisto cüslavo⁶⁶ žerbé!«

No, tak je domou prig nau, pá ton baba...

»Jej, da vi ste vrag, al té je — prei — vékši vrag! Nei — prei — ednouk, trikrat — prei — vrag je: v lisičnjen pa v medvedovon pa — prei — v oroslánovon je — prei — vrag!«

Te pa reisan, zaj pa te njemi tou večergjo, pa (...)

»No, zaj te ka želiš?«

Baba njemi li ponüjala leipo kobilo, pa fajno kobilo, pa fse ka ščé imeti.

»Drügo je neščen, tisto žerbé!«

»Eh, kà boš s ten! Vei — prei — tou nanč nèmreš gnati pa nei se nèsti, kà boš s ten!«

Te pa on li pravo:

»Drügo ne želèn, tou želèn, tou, ka vi ste mi tak pravili: ka gjes želen, tou mi dáte. Zaj vas pa ges tüdi pròsin tisto ka ges želèn, nei!«

Tak dugo sta se p o g a j a l a, pa baba njemi dugo nei ščela, te pa nazágnje njemi je sèglih dala tisto cüslavo žerbé. Pa je gnau, pa je gnau, pa je vlejkau, ka nei moglo skoron iti, do tè čas, dokéc je nei bàbinoga határa preik prišlo. Dà je pa preik prišlo, te pa sòmo pravi:

»Dragi moj gospodár, zaj si pa sèdi na méne. Kak ščeš iti, v zraki? Ali v zraki ali — prei — po zemlé ali ge — prei — ščeva iti, pa kòma ščeš iti?«

Tou je pa ranč tistoga Beiloga Pantalóna brat büu, té konj al té taltoš.⁶⁷ Zaj pa té pravi:

»Drügo nikaj neščen: ščen po svojo ženo iti!«

⁶⁵ Stvari = živali.

^{65a} Razvneti pravljíčar tu nepričakovano vpelje v pripoved volka namesto lisice. To ponovi še enkrat, potem pa se spet povrne k lisici.

⁶⁶ Cüslavo = izčrpano, suho, »itváno«.

⁶⁷ Taltoš = »cómprni, táutoški konj« (Lopertov Vinci). Tudi eno izmed ogrskih poimenovanj za šamana (V. Novak).

Pa baba dokéč je mela mouč, je nei mougo tisti konj dale iti, ka ga on vleiko. Da je pa preik határa prišo, te se pa stèp⁶⁸ pa sta tè letèla po svojo ženo. Pa tak sta tüdi prišla do svoje žené, kak že prlé je ödo. In tüdi tá pride, pa je žena nei vörvala. Pravi:

»Zdaj — prei — odi, zaj te — prei — odnesén!«

In te jo tüj odneso in jo tüj h sebi nazaj prnésö.

Pa so znouva te gostüvanje slüžili, ka so pá nazaj prišli, pa so se že palik z o p e t veselili.

Gjes san tüdi ton biu pa san doubö kupico krüja pa fàlat vina pa z lopáron po riti pa san mogo odíti.

*

Ta prípövest v slovenski ljudski prozi do danes nima primere. Tako v prvem (neobjavljenem) delu kot v tukajšnjem delu je spletenih toliko motivov, da bi tematska analiza terjala že skoraj posebno študijo. Tu so brez dvoma prvine Aarne-Thompsonove številke 400, vendar je zraven še ničkoliko drugega. Iz domače pravljíčne literature se človek prvi hip spomni na Raičevo povest »Erbosajdan« (Zora 1852, 44), ki pa je motivno in kompozicijsko precej drugačna. Podobnosti so tudi z »Baš Čelikom« iz Boke Kotorske (Vuk Karadžić, Srpske nar. pripovijetke, št. 51), še bliže našemu odlomku pa je drugi del Vukove pravljíce št. 4 — iz Sentomaša v Bački. Skrivnostni Beli Pantalon je hočeš nočeš v rodu celo z »Neumrljivim Koščejem« (Afanasjev, Narodnye russkie skazki, I 159). Za primerno uokvirjenje Vincijeve pripovesti (kar tu pač ni moj namen!) se bo treba kajpada ozreti tudi na ogrsko stran in sploh temeljito pregledati pravljíčno gradivo celotnega panonskega prostora, katerega del je Prekmurje. Vsaj ena ogrska varianta nam je dosegljiva celo v slovenščini: »Pošast v obroču«, natisnjena v že omenjeni zbirki Z l a t a p u š č i c a (gl. op. 28 na str. 89), 107—113.

Jezikovno bi bilo treba v Vincijevem besedilu večkrat opozarjati pod črto na neprekmurske besede. Zato sem rajši poiskal grafično rešitev: neprekmurske besede in rekla sem nakazal z drugačnim, razprtim tiskom. Izjemo sem naredil pri vezniku **in** (prekm. **i**, **pa**), ki ga Vinci rabi skoraj dosledno. Načeti pa moram vendarle še eno vprašanje s tem v zvezi: ali ni Vinci morda vpletal v tekst slovenske knjižne besede samo z dobrim namenom, da bi pomagal meni, to je, da bi olajšal razumevanje prekmurščine zapisovavcu — Neprekmurcu? Te misli ne gre čisto zavreči, odgovoriti pa bi mogel meritorno le domačin, ki bi posnel Vincijevo pripovedovanje v popolnoma domačem okolju, med samimi Boganjčarji. Gujtmanov Lajči je nekega večera letos v januarju opomnil Lopertovega Vincija, naj bi ne mešal prekmurskega s »kranjskim«. To je bilo prav pred pripovestjo o Belem Pantalonu. Ko se je potem Vinci sam v teku pripovedi malo razgrel in so »kranjske« besede vse bolj izostajale, je nekje omenil gostilno pa se tudi brž popravil: »oštarijo — p o n a š e p o v é n«. Lajči pa pri tem vmes: »Tak bi mogo fse!«

⁶⁸ Stèpö = stresel.

Podobe, formule ali klišeje, ki jih Vinci rad in s pridom vpleta v svojo pripoved, kajpada srečujemo tudi v pravljicah iz drugih krajev Prekmurja. Sestrino začudenje, da si je brat drznil v kraje, kamor niti leteči ptič ne zaide, poznamo iz Vidonec (Kontler-Kompoljski 1, 63). Služba traja namesto eno leto samo tri dni tudi v Beltincih (Kontler-Kompoljski 1, 100) in v Kovačevcih (id. 2, 89). Zamenjava konj na junakovih postajah ob poti je znana tudi iz Beltinec, kjer starka pravi: »Tvoj konj ostane pri meni, (naprej) te pa ponese moj!« (Kontler-Kompoljski 2, 7). Zaradi prostorske in zgodovinske povezanosti z Ogrsko pa so razumljive tudi formalne ali stilne podobnosti z ogrskim pravljničnim gradivom (prim. Novak-Barbarič, Zlata puščica).

Poglavitni čar te prekmurske pripovedi pa je najbrž v njenem epskem zamahu, ki bi mu med živo slovensko ljudsko prozo danes mogli postaviti ob stran le nekaj tekstov z zahodnega roba slovenskega jezikovnega ozemlja: iz zgornje doline Soče (Marinčič)⁶⁹ in iz Rezije (Rozalija Čónkina iz Bile,⁷⁰ Paska Dúllica iz Osojan,⁷¹ Tyna Wájtawa s Solbice). Taka epska širokost je bila pri nas v prejšnjih časih najbrž dosti manj redka, le žal, da o tem skoraj nimamo oprijemljivega gradiva. Ena častnih izjem so zapiski motniškega čevljarja Gašparja Križnika iz zadnje četrtine prejšnjega stoletja.⁷² Najnovejše izkušnje ob daljši in temeljiti preiskavi ljudskega pripovedništva na ožjem ozemlju (dolina Rezije) pa me vendarle utrjujejo v misli, da bi se dalo še zmerom najti ostanke pristnega epskega izročila v prozi tu in tam med našim ljudstvom, ne samo na etničnem obrobju. Predolgo seveda ne kaže odlašati s tem delom, če ne, se nam lahko primeri, da bomo ostali praznih rok.

⁶⁹ M. Matičetov, *Brat in ljubi* (ATH 315 + 300). Povedala Marinčič in Jurčič. P. o. iz »Zbornika Primorske založbe Lipa«, Koper 1956, 35–62. — J. Marinčič, *Skok čez jarek — Der Ritt über den Graben*. Sestra izdajalka — Die verräterische Schwester. »Von Prinzen, Trollen und Herrn Fro.« Märchen der europäischen Völker. Jahrgabe 1958 der Gesellschaft zur Pflege des Märchengutes der europäischen Völker e. V. Schloss Bentlage bei Rheine in Westfalen, 144–170.

⁷⁰ Prim. nekrolog v »Glasniku Slovenskega etnografskega društva« IV. št. 2, Ljubljana 1962, 10. — Rozalija na kraljevskih ženitkah. »Glasnik SED« IV, 1962, 12.

⁷¹ M. Matičetov, *Peto Abano. Racconto resiano del tipo 756 B.* »Schweizerisches Archiv für Volkskunde« 61, 1/2, Basel 1965, 32–59. — Paska Dúllica, *Mataj iz Rezije.* »Zaliv« 1, št. 2–3, Trst 1966, 62–75.

⁷² Večji del tega blaga je še zmerom neobjavljen: prim. poročila Inštituta za slovensko narodopisje v »Letopisu Slovenske akademije znanosti in umetnosti«.

DOSEDANJE OBJAVE PREKMURSKIH LJUDSKIH PRIPOVEDI⁷³

- Duh, Ivan: Skvarjena krv (Odked je žganica shajala? — Edna pripoved, v šteroj je dosta istine). Kalendar 1938, 30—31.
- (Gjuran, Jože:) Jürjov Marko pripovedavlejo. Kalendar 1940, 54—56.
- Grafenauer, Ivan: Srednjeveška pripovedka o Salomonu in Markolfu in prekmurska pravljica o Mácaš-krali ino dekli. Slovenski etnograf 8, 1955, 129—144.
- Kontler — Kompoljski = Narodne pravljice iz Prekmurja — I. zv. Priredila Julij Kontler in Kompoljski (= Anton Hren). V Mariboru 1923, 124 strani. Knjižica vsebuje 19 pravljic, izmed teh 3 v narečju.
- Narodne pravljice iz Prekmurja — II. zv. V Mariboru 1928, 123 strani. Tudi ta knjižica vsebuje 19 pravljic.
- Kontler, Julij: Törki v Lendavi. Kalendar 1925, 47—49.
- Kühnar, Števan: Národno blágo vogfskij Slověncov. ČZN 7, 1910, 107—128; ČZN 8, 1911, 47—76. Skupaj sta tu objavljena 102 teksta, največ pripovedke; na koncu je nekaj pregovorov, rekov, psovk in podobnega gradiva.
- Národno blágo vogfskij Slověncov. ČZN 10, 1913, kot priloga k snopiču 3—4, paginirano posebej: str. 1—16; ČZN 11, 1914, priloga k 1. snopiču, str. 17—37. Skupaj 54 tekstov, numeriranih 1—54.
- Lesnjekova szmrt. Kalendar 1912, 86. (Podpisan: Dolinec.)
- Varzsenci. Kalendar 1913, 97—99. (Podpisan: S. K.)
- Madaj. Kalendar 1913, 100—102. (S. K.)
- Káčji cmer. Kalendar 1914, 48. (Š. K.)
- Raznešeni tören. Kalendar 1914, 49. (S. K.)
- Salapenci. Kalendar 1914, 49—50. (Š. K.) Ponatisnjena v Kalendaru 1918, 78—79 z naslovom »Salapenci pa mačka« — brez podpisa.
- Salapenci pa kosa. Kalendar 1914, 50—51. (Š. K.) Ponovno objavljena v Kalendaru 1925, 45—47.
- Zaletenci pa brglesje. Novine I, št. 6, 8. febr. 1914.
- Zaletenci pa šegeštija. Novine I, št. 6, 8. 2. 1914.
- Od svetoga Antona. Novine I, št. 8, 22. 2. 1914.
- Salapenci pa košara. Novine I, št. 16, 19. 4. 1914.
- Od vojaka. Novine I, št. 18 in 19, 3. in 10. V. 1914.
- Vrastvo za lagoji jezik. Novine I, št. 23, 7. 6. 1914. (S. K.)
- Streznola ga je. Novine I, št. 29, 19. 7. 1914. (Š. K.)
- Od bikec Markeca. Kalendar 1915, 120—130.
- Kak sta Kristuš pa sveti Peter po sveti hodila. Kalendar 1916, 73—79.
- Od ednoga grofa. Novine 1917, št. 31.
- Od treh bratov. Kalendar 1921, 21—25.
- Od Jonaš krala. Kalendar 1923, 11—13.
- Fiškališ v pekli. Kalendar 1923, 27—28.

⁷³ Ta pregled kajpada ni popoln. Poleg stvani, ki sem jih morda prezrl, sem načelno izpustil objave, ki jih sam nisem imel v rokah (npr. nekaj Kühnarjevega gradiva v nedosegljivih številkah Novin).

- Od ednoga očo pa od sinü. Kalendar 1924, 21—23.
- Zaletenci i žito. Kalendar 1924, 34.
- Od Markofica. Kalendar 1928, 35—37.
- Matičetov, Milko: Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj. Razprave 2. razreda SAZU, IV, 1958, 101—150. Iz Prekmurja so teksti št. 80—85, str. 128—133.
- Novak, Vilko: Bibliografija o Slovenski krajini, razdelek »Pravljice in pripovedke«. Zbornik »Slovenska krajina«, Beltinci 1935, 129—130. (Novakov pregled je pravzaprav temelj tukajšnjemu pregledu; tam je razrešeno avtorstvo mnogih nepodpisanih objav, posebej Kúharjevih.)
- Opombe h Kúharjevemu »Narodnemu blagu vogrskij Slovincov«. ČZN 33, 1938, 108—110.
- Pavel, Avgust: Vend szöveggyűjtemény s az eddigi gyűjtések története. V časopisu Nyelvtudomány VI (1916), Nr. 3, Budapest 1917, 161—187; Nr. 4 (1918), 263—282. Objavlja štiri cankovske tekste v strogi fonetični transkripciji.
- Valjavec, Matija: Soldak z robačom (Slovenska Bistrica u Ugarskoj). Kres 1884, 301—303.
- Žena comprnica (Sloven. Bistrica). Kres 1884, 303—304.
- Kralica i njeni sin (Noršinci na Ogerskem). Kres 1885, 246—247.
- Palček (Noršinci na Ogerskem). Kres 1885, 248—249.
- Madaj (Noršinci na Ogerskem). Kres 1885, 302—303.
- Dva čedniva i eden nori brat (Noršinci). Kres 1885, 352—353.
- Vratuša, Anton: Motovöske priľike. Zapisano v slavečkem narečju. Kalendar 1941, 19—22. (Podpisan: Vran).
- (Anonimna objava:) Prekosnice. Kalendar 1939, 74—75. Štiri šaljive zgodbe.

Krajšave pri navajanju literature:

- Aarne-Thompson = The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Antti Aarnes Verzeichnis der Märchentypen, Translated and Enlarged by Stith Thompson. Second Revision. Helsinki 1961.
- Berze-Nagy = Dr. Berze-Nagy János, Magyar Népmesetipusok I-II. Pecs 1957.
- ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje.
- Kalendar = Kalendár Nájszvetejšega srca Jezusovoga in Kalendar Srca Jezušovoga.
- SAZU = Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

*

Prisrčno se zahvaljujem vsem, ki so mi pomagali, še posebej Boganjčarju prof. Jožetu Lopertu in trem ljubljanskim Prekmurcem: univ. prof. dr. Vilku Novaku, profesorjema Štefanu Barbariču in Jožetu Ftičarju; potrpežljivo so brali ta sestavek v rokopisu in mi bili radodarni z nasveti, popravki in pojasnili vseh vrst. Dragocena mi je bila tudi podpora Pomurskega muzeja v Soboti in spodbuda njegove upravnice, prof. Vlaste Koren.

ZUSAMMENFASSUNG

BEI DEN DREIEN AUS BOGOJINA, DIE »LÜGEN« KÖNNEN

In Prekmurje wird das Märchenerzählen oft als »Lügen« bezeichnet. In Gegenwart des Märchenerzählers sagten z. B. die Nachbarn, die abends in sein Haus gekommen waren, sie möchten gerne hören, »wie er lügen wird«. Die Frau eines der Märchenerzähler aber sagte von ihrem Manne — nicht ohne Stolz —, dass »er viel lügen kann. Das kann nicht ein jeder!«

Die bisherigen Aufzeichner des Volkserzählguts in Prekmurje (ein bibliographischer Überblick der Veröffentlichungen ist der Studie am Ende beigegeben) sind ohne ein Wort an denen vorübergegangen, die eigentlich das Hauptverdienst haben, dass sich das Märchen bis heute erhalten hat. Wir kennen nicht einmal die Namen der Leute, welche die in Prekmurje aufgezeichneten Märchen erzählt haben!

Die ersten Forschungsversuche des Volkskundlichen Instituts der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste haben gezeigt, dass Prekmurje noch ziemlich viele gute Märchenerzähler haben muss, es fanden sich ja in dem einen Dorfe, welches zum Versuch gewählt wurde, gleich drei. Das Dorf ist Bogojina und die Märchenerzähler sind Gujzmanov Lajči, Martinov Naci und Lopertov Vinci.

Der Verfasser machte Aufzeichnungen in Bogojina im Januar 1950, im Dezember 1952 und im Januar 1964; das erste- und zweitemal handschriftlich, das drittemal mit dem Magnetophon. Fast alle Märchen, die er früher mit der Hand aufgeschrieben hatte, sind jetzt auf dem Tonband registriert. Von jedem der drei Märchenerzähler gibt der Verfasser einige biographische Daten, eine kurze Charakteristik und noch ein Beispiel ihres Erzählens.

Der Schmied Gujzmanov Lajči (Ludvik Gutman), der älteste der drei Meister des Wortes, geb. 1900, ist mit dem Märchen vom Erbsenfinder vertreten (S. 84—89). Für dieses Märchen sind neben der magyrischen Variante, die Thompson als einzige anführt (AaTh Nr. 545 D*), noch vier rumänische, eine siebenbürgisch-deutsche, zwei slowenische und einige griechischen Varianten bekannt. Mit der gegenseitigen Vergleichung bzw. mit der parallelen Zusammenstellung einiger Abschnitte der beiden slowenischen Aufzeichnungen (aus den Jahren 1923 und 1964) wünschte der Verfasser anschaulich die Unterschiede zwischen dem redigierten und dem echten Volkstexte aufzuzeigen, natürlich zum Vorteil (auch ästhetischen!) des letzteren. Von demselben Erzähler, Gujzmanov Lajči, der bis jetzt 13 meist längere Texte erzählt hat, ist hier noch eine Geschichte veröffentlicht, die vom Kralj Matjaž (König Matthias Corvinus) erzählt, der seine Minister in den Weinberg graben schickte, um ihnen zu zeigen, wie schwer die Bauernarbeit ist, damit sie den Bauern die Steuern nachlassen sollten (S. 92—93).

Der Fleischhauer Martinov Naci (Ignac Benkovič) geb. 1903, wird hier mit drei Texten von den 17, die er bis jetzt erzählt hat, vorgestellt. An erster Stelle stehen zwei kürzere Erzählungen vom Kralj Matjaž: 1) wie er incognito als gewöhnlicher Mann verkleidet in seinem Land herumging (S. 95); 2) wie er ein Haus niederbrennen liess, in dem vier solche Faulenzer lebten, dass sie nicht einmal zum Reden Lust hatten (S. 96). Dann folgt noch: 3) das Tiermärchen vom Adler, der den Wolf fliegen lehrte. Für diejenigen, die sich für Formprobleme interessieren, sind parallel zwei Versionen desselben Märchens, wie es derselbe Märchenerzähler im Zeitraum von 12 Jahren — 1952 und 1964 — erzählt hat, veröffentlicht (S. 98). Bezüglich der Thematik ist das gemeinsame Auftreten von Wolf und Adler eine Besonderheit dieses Märchens aus Prekmurje, welches noch am nächsten demjenigen bei Aarne-Thompson Nr. 225 und 225 A steht, und sozusagen eine Übergangsstufe zwischen der antiken griechisch-lateinischen Fabel und dem zeitgenössischen Volksmärchen darstellt.

Der Landarbeiter Lopertov Vinci (Vincenc Nemeč), in Bogojina eingehiratet, geb. jedoch im Nachbardorf Tešanovci, der bis jetzt 15, teilweise auch sehr lange Texte erzählt hat, kommt hier nur mit einem Abschnitt, dem zweiten Teil eines längeren Märchens, zu Wort (S. 101 f.). Er erzählt mit nicht alltäglicher epischer Begeisterung; sprachlich ist er hingegen weniger sorgfältig als die beiden vorigen Märchenerzähler, denn er mischt oft schriftsprachliche Ausdrücke in den Dialekt. Das geheimnisvolle »Beli Pantalon«, nach dem sein Märchen den Titel hat, erinnert an das slowenische Märchen vom »Erbo-sajdan« (Zora 1852, 44), an das serbokroatische Märchen vom »Baš Čelik« (Vuk Karadžić Nr. 51; vergl. auch Nr. 4), an das russische Märchen vom »Unsterblichen Košček« und Marja Morevna (Afanasjev I Nr. 159), hat aber ohne Zweifel auch Parallelen im magyrischen Märchengut.

Alle drei Märchenerzähler aus Bogojina haben auch mehr oder weniger Grundbeitz, so dass sie neben ihren Berufen auch Bauern sind. Lopertov Vinci und Gujtmanov Lajči »treten« manchmal auch zusammen »auf«, wenn sie beim »lüpanje« (Ausschälen des Kürbissamens) an den Winterabenden in ihrer Nachbarschaft abwechselnd einmal der eine, dann der andere erzählen.

Obwohl das Bedürfnis oder der Wunsch, Märchen zu hören und zu erzählen, so wie anderswo auch in Prekmurje langsam abnimmt, weil verschiedene gemeinsame Arbeiten und Zusammenkünfte aufgegeben werden, vielleicht auch wegen der vielen Radioapparate in den Häusern, hören die Leute noch immer gerne zu, wenn jemand geschickt zu erzählen weiss. Gelegenheiten zum Erzählen finden sich auch noch heute, nicht nur im häuslichen Familienkreise, sondern auch dort, wo man sie nicht erwarten würde, z. B. im Krankenhaus, in den Pausen während der Arbeit im Weinberg und noch anderswo. Nur eine Grundbedingung muss erfüllt sein: dass ein guter Erzähler dabei ist. Auch die einfachste Zuhörerschaft hat nämlich ein sehr scharfes Gehör und lehnt ungeschickte Erzähler unbarmherzig ab.